

СРПСКО ГЕОГРАФСКО ДРУШТВО

YU ISSN 0513-9449

ЗЕМЉА И ЉУДИ

ПОПУЛАРНО НАУЧНИ ЗБОРНИК

Свеска 60

УРЕДИО

Др ВЛАДАН ДУЦИЋ

НАШ ЈУБИЛЕЈ 1910 – 2010.

БЕОГРАД
2010.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Др Владан Дуцић, др Снежана Ђурђић,
мр Милован Миливојевић, др Стеван Савић, Игор Рил

Издавач:

Српско географско друштво
Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011-2184-065

Технички уредник:

Др Снежана Ђурђић

Штампа:

„Форма Б”, Београд, тел. 2777-104

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

91

ЗЕМЉА И ЉУДИ : популарно научни
зборник / уредио Владан Дуцић. – 1951.св.

1- . – Београд (Студентски трг 3/III)

: Српско географско друштво, 1951 –
(Београд : Форма Б). – 20 цм

Годишње

ISSN 0513-9449 = Земља и људи

COBISS.SR – ID = 106309383

САДРЖАЈ

СТО ГОДИНА СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА	7
Др Стеван Станковић	
ЦВИЛИЋЕВИ ДАНИ У ЛОЗНИЦИ 2010. ГОДИНЕ	11
Величко Петрушевски	
„ВРУЋЕ” ТАЧКЕ БИОДИВЕРЗИТЕТА	15
Ненад Перзић	
ТАКО БЛИЗУ, А ТАКО ДАЛЕКО – АВАЛА И КОСМАЈ	25
Небојша Шево	
ДРАГУЉИ СРЕМА	31
Мр Александар Крајић	
БАЊЕ У ПОДГОРИНИ КОПАОНИКА	39
Др Стеван Станковић	
ЗАКОНОМ ЗАШТИЋЕНИ ЛОКАЛИТЕТИ КОПАОНИКА	47
Милош Мршовић	
ЕКОЛОГИЈА НА ДВА ТОЧКА	53
Ратомир Веселиновић	
ДОЛИНА КРАЉЕВА У ЕГИПТУ	59
Алекса Попадић	
УСКРШЊЕ ОСТРВО – ЧОВЕК ПРОТИВ ПРИРОДЕ	67
Миленко Миљић	
ЗЕМЉА И ЉУДИ – ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА (БРОЈЕВИ 1-60)	75
Др Стеван Станковић	

РЕЧ УРЕДНИКА

Поштовани читаоци,

у овом јубиларном 60. броју, између осталог можете прочитати:

- Како је обележено 100 година од оснивања Српског географског друштва?
- Какве су то „вруће“ тачке биодиверзитета и где се налазе?
- Колико наши грађани заиста познају поједина заштићена природна добра?
- Које језеро у Србији је настало због нестанка струје?
- Где и зашто у Србији снежне пахуље никада не падају на тло?
- Где је на Копаонику историјски најстарија шума?
- Како се раније називао Књажевац и зашто?
- Где су исписивали графите антички туристи?
- Који народ је био најраспрострањенији на свету у петом веку?

Уредник,

Др Владан Дуцић

СТО ГОДИНА СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА

*Прошлост и будућност су браћа
Пол Валери*

Један век постојања и рада Српског географског друштва, догађај је за уважавање и памћење. На дубоким коренима наших претходника, посебно на активностима Јована Цвијића, генерације географа и свих оних који гаје љубав према домовини, природи и људима, израсла је институција од посебног значаја за развој географске науке и наставе.

Седмог априла, на велики хришћански празник - Благовести, 1910. године, после вишегодишњих припрема, у Свечаној сали Ректората Универзитета у Београду, уз присуство бројних званица, основано је Српско географско друштво, прво те врсте на Балканском полуострву и једно од најстаријих у Европи. Поред Универзитета и Географског завода, који су се убрзано развијали, Србија се свету презентовала правим географским знањима о природи, људима и догађајима своје земље. Географско друштво је тада окупило најактивније истраживаче, који су са терена доносили нова сазнања о домовини.

На Оснивачкој скупштини изабрана је управа Друштва. Први председник био је Јован Цвијић, тада знаменити научник, ректор и академик. Први потпредседник био је потпуковник Стеван Бошковић, тада начелник Географског одељења Главног генералштаба војске Србије. Први секретар је био Павле Вујевић, климатолог светског реномеа.

На оснивачкој скупштини истакнут је значај теренског проучавања Србије и Балканског полуострва, неговања комплементарних веза географије са сродним наукама, популарисања географских знања и издавачке делатности. Дефинисана су правила о раду. Изабрани су и први чланови добротвори, међу којима су се нашли Ђорђе Вајферт, тада гувернер Народне банке, Манојло Клидис, индустријалац из Београда, Јован Мишковић, министар војни, Радивој Симоновић, лекар из Сомбора и други. Током времена бирани су почасни чланови Српског географског друштва и најзаслужнији

награђивани Медаљом Јована Цвијића, односно, одговарајућим плакетима и захвалницама.

Први стручни састанак Српског географског друштва одржан је 29. априла 1910. године. На њему су о својим истраживањима реферисали географ Јован Цвијић и историчар Станоје Станојевић. Само две недеље касније рефератима су се представили биолог Недељко Кошанин и геолог Владимир Петковић. Био је то почетак прикупљања материјала за први број Гласника Српског географског друштва који се из штампе појавио у марту 1912. године. На 152 стране, научним прилозима, поред осталих, представила су се и шест академика.

Током времена, Гласник је послужио као основа за оснивање других часописа Српског географског друштва (Посебна издања, Глобус, Мала библиотека, Земља и људи, Монографије, Географске актуелности, Атлас, Споменица, Mémoires), од којих већина има 30 до 90 бројева.

Делећи судбину своје земље и свога народа, Српско географско друштво је имало прекиде у раду током два протекла светска рата. Тада су рушене зграде у којима се налазило и у пламену нестајала имовина. На згаришту зграде на данашњем Студентском тргу у Београду, у пепелу и шуту, после Другог светског рата пронађено је само неколико нагорелих Медаља Јована Цвијића, које представљају највише одличје које се додељује појединцима и институцијама за плодносан рад у науци и настави географије.

Током времена, са више од 1.000 редовних и ванредних чланова, Српско географско друштво је на скуповима и кроз писану реч заузимало позитивне ставове о бројним питањима од значаја за привредни и друштвени развој Србије. Године 1975. одликовано је Орденом заслуга за народ. Сву своју делатност, сходно Цвијићевим схватањима, усмеравало је на добробит науке, наставе и свог народа, штитећи га од неистина којима је често био изложен, јер „Није истина да ми морамо пред већим неоправдано попуштати, само зато што смо мала држава. Само народ те мале државе треба да је од оних великих националних осећања и да их његова интелигенција на све стране у свету истинито представља и брани”, писао је Јован Цвијић и истицао да је „За прави успех неопходно потребно да сваки члан Географског друштва има осећање и свест да је дужан учинити нешто за своје Друштво и да је свака друштвена функција, ма како изгледала незнатна,

један део склопа и рада друштвеног, дакле важан посао, коме се треба с разумевањем и љубављу предати.”

У том и таквом расположењу, током 2010. године, низом свечаних и радних састанака, доделом признања, серијом предавања у Задужбини Илије М. Коларца у Београду, такмичењем ученика, екскурзијама, манифестацијом Цвијићеви дани и припремама за Други конгрес српских географа, обележавамо значајан јубилеј и свим члановима у подружницама широм Србије и у Републици Српској, преносимо поруке и поуке за даљи рад. Само тако научни и стручни рад и популарисање знања из географије и сродних наука има прави смисао. То је вишеструко потврђивано на редовним и ванредним годишњим скупштинама, пригодним свечаностима, екскурзијама, научним скуповима, конгресима, манифестацији Цвијићеви дани, акредитованим семинарима, предавањима, такмичењима ученика и кроз активности подружница Српског географског друштва у покрајинама и већим градовима Србије.

Јубилеј који обележавају садашњи чланови Српског географског друштва, време је за поглед уназад, време за сагледавање садашњег стања географске науке, наставе, издавачке делатности и време за поглед у будућност, јер „Онај ко бежи од своје прошлости, губи трку”, као што ће и „Онај ко затвара очи пред будућношћу бити слеп за садашњост”.

Др Стеван М. Станковић
Председник Српског географског друштва

ЦВИЈИЋЕВИ ДАНИ У ЛОЗНИЦИ 2010. ГОДИНЕ

Манифестација у част великом научнику Јовану Цвијићу (1865 – 1927), Цвијићеви дани, ове године је одржана у Лозници. Цвијићев рођендан, 145. по реду уклопљен је у овогодишњим октобарским свечаностима његовог родног града. Иначе, ове године Лозничани су обележили два века великог боја на Лозници (1810.) и уједно сто година од оснивања Српског географског друштва (1910.) чији оснивач и доживотни председник је био управо Цвијић.

Основна школа „Јован Цвијић” у Лозници обележавајући свој 57. рођендан, окупила је представнике истоимених школа из више градова Србије и Републике Српске на 16. сусрету дружења и учења Цвијићу у част. Уз помоћ града Лознице, Српског географског друштва и Центра за културу „Вук Караџић” у Лозници, ученици и наставници успешно су се припремили да два октобарска дана иако временски тмурна и кишовита, свима остану у лепом сећању.

У петак, 15. октобра у поподневним часовима сви радници школе домаћина и група ученика, чланова историјско-географске секције у добром расположењу били су спремни за пријем својих гостију. Добро загрејана школска зграда и припремљене просторије за дочек одавали су тајанственост и свечаност догађају који треба да уследи. Школски сат у ходнику као да убрзава мерење времена. Пролази 14 часова, договорено време почетка окупљања гостију. Недуго затим чује се глас дежурног ученика о доласку првих гостију.

Први пристиже проф. др Стеван Станковић председник Српског географског друштва. Сада је много лакше. Спонтани разговор драгог госта Лознице и школе са домаћинима уноси лепо расположења које се појачава пристизањем представника школа из Београда, Смедерева, Зрењанина, Бања Луке, Брезичана код Приједора и Костолца.

Учионица ђачког боравка укусно опремљена за ову прилику даје могућност домаћинима да уз разговор понуде гостима скромно послужење и окрепљење. Но, предвиђено време дочека брзо пролази. Обавезе из програма треба остварити.

После разгледања школске изложбе која обилује фотографијама и речима о историјату школе, те ретроспективе школског листа

„Младост” и радова ученика на часовима слободних активности из ликовне културе и техничког образовања, гости и домаћини напуштају школску зграду.

Лаганом шетњом пут води ка Музеју Јадра. У пространом холу овог лепог, а летос реновираног здања, разгледамо изложбу „Бој на Лозници 1810. године”. О изложби и боју исцрпно говоре аутори Горан Вилић и Зоран Тошић. Најдуже задржавање уз бројна питања ауторима је макета лозничког шанца. Заиста, рад за поштовање и дивљење.

Преко пута музеја у парку где лознички средњошколци користе сваку паузу за дружење, гостима скреће пажњу леп бронзани споменик великог научника у чију част је и уприличен овај драги сусрет. Прилазимо свечано и достојанствено. Ученици полажу цвеће, а све нас прожима једна мисао. Цвијић је са нама. Заједничка фотографија сачуваће у нама вечно сећање на незаборавног научника.

Са Трга Јована Цвијића на коме стоји споменик бесмртног Лозничанина, улазимо у улицу која носи његово име, претворена у лепо шеталиште. Стижемо у Вуков дом културе. Чланови новинарске секције деле школски лист „Младост”. Колорни, 52. број препун је лепих садржаја о раду ученика и њиховим успесима на бројним такмичењима. Нису заборављени ни они који одлазе – ученици матуранти и наставници пензионери.

На свечаној академији после извођења химне школе домаћина „На маленом брегу” и поздравне речи Венцеславе Плескоњић директора школе, Љубинка Ђокића, члана Градског већа Лознице и проф. др Стевана Станковића, председника Српског географског друштва, ученици свих узраста извели су лепо осмишљен и богат културно-уметнички програм. Рецитације „првака”, музичке тачке, позоришна представа „Кирија” Бранислава Нушића и фолклорне игре из Јадра и Србије, награђене су дугим и топлим аплаузом свих посетилаца. Угоститељски објекат „Плави ресторан” на свечаној вечери пружио је пријатно дружење и опуштену атмосферу гостима и домаћинима. Игра и песма додатно је улепшала касно вече и ноћ „Цвијићевцима”.

У суботу 16. октобра, опет је скуп испред Вуковог дома културе. Програм предвиђа нове садржаје. У галерији „Мина Караџић” у Вуковом дому културе, отворена је изложба „Петнаест година манифестације Цвијићеви дани” аутора Биљане Радичевић, дипломираног географа из Лознице. О младом аутору, изложби и Цвијићу, са посебним задовољством и емоцијама говори проф. Станковић.

На истом простору је и научни скуп са предавачима: проф. др Стеван Станковић – Сто година Српског географског друштва, Величко Петрушевски – Цвијићеви дани - манифестација Цвијићу у част, Цветана Срећковић – Бој на Лозници 1810. године.

Слободно време користимо да госте упознамо и са осталим културно-историјским знаменитостима Лознице. Прво свраћамо у Галерију Миће Поповића и Вере Божичковић – Поповић у Цвијићевој улици број 15, а затим лагано шетамо ка лозничком Шанцу из Првог српског устанка, где се данас налазе најстарија лозничка основна школа „Анта Богићевић” и црква Покрова пресвете Богородице.

Разгледање цркве користимо да сазнамо више о њеној градњи, намени у прошлости и данас. Ту је и новосаграђена капела у којој су овог октобра приликом обележавања два века од боја на Лозници пренети и посмртни остаци лозничког војводе Анте Богићевића. Верујемо да ће и овај славни Лозничанин ускоро добити спомен обележје у порти цркве.

У трпезарији парохијског дома прима нас протојереј – ставрефор Милан Алексић, старешина цркве и уз разговор нуди нам кафу и сок. На крају свакоме уручује леп поклон – књигу „Бој на Лозници”. Уствари, репринт издање из 1910. године аутора Михаила Д. Максимовића, оца велике српске песникиње Десанке Максимовић.

Ручак у ресторану користимо за сумирање резултата оствареног сусрета, а професору Станковићу као председнику СГД остављамо да накнадно међу више кандидата, одреди домаћина 17. сусрета Цвијићеви дани 2011. године. Драгим гостима на растанку уз скромне поклоне пожелели смо срећан пут и довиђења до новог дружења у част Цвијићу и његовом величанственом научном делу коме ћемо се често враћати да би смо ишли даље како нас стално подсећа проф. Стеван Станковић, без чијих речи не верујемо да би нам Цвијић био тако близак. Вечито Наш.

Величко Петрушевски

„ВРУЋЕ“ ТАЧКЕ БИОДИВЕРЗИТЕТА

Живи свет на Земљи је угрожен. Велика и неодржива потрошња биолошких ресурса у развијеним земљама и сиромаштво неразвијених земаља довели су до кризе биодиверзитета планетарних размера. Врхунац кризе биодиверзитета је изумирање врста и то је иреверзибилни (неповратни) процес. Изумирање врста представља природни процес, али је човек својим активностима убрзао тај процес, у најмању руку хиљаду пута, а вероватно неколико хиљада пута у односу на природни тренд изумирања врста. Према новијим подацима, по критеријумима IUCN-a, угрожено је преко 38.000 врста.

Финансијска средства која се издвајају за заштиту природе су недовољна да би се сачувале све врсте којима прети изумирање. Због тога је веома важно одредити приоритете за заштиту, а неопходно је утврдити и критеријуме на основу којих издвајамо те приоритете. Један од начина одређивања приоритета за заштиту је концепт „врхуних“ тачака биодиверзитета (*Biodiversity Hotspots*). Овај концепт је 1988. године дефинисао британски еколог Норман Мајерс. Тим концептом је покушао да одговори на питање које мучи све оне који настоје да заштите природу - које су то области на Земљи којима је хитно потребна заштита биодиверзитета?

Актуелно стање биодиверзитета

Разноликост живог света Планете чини 1.750.000 до сада описаних врста организама, од процењених око 14 милиона, до чак невероватних скоро 80 милиона врста. Губитак биолошког диверзитета бележи експоненцијални раст и најтежи је облик угрожавања животне средине. Биодиверзитет је неравномерно распоређен на Земљиној површини, тако да се неке области одликују далеко богатијом биолошком разноврсношћу од других, као што се разликују и по нивоу ендемизма. Региони са највећим диверзитетом су углавном и области чија су станишта најугроженија. Биодиверзитет је у опасности, на првом месту, због уништавања природних станишта врста.

Који делови Планете представљају станишта највећег броја врста? То су, пре свега, станишта у тропском, екваторијалном појасу планете. Међутим, ако одређене територије садрже велики број врста, то не значи да оне имају и највећи број или већину ендемичних врста. Ово намеће неопходност дефинисања такве стратегије заштите биодиверзитета која ће водити рачуна не само о укупном броју већ и о јединствености врста одређене територије тј. о нивоу ендемичности.

Актуелно стање биодиверзитета се најбоље може извести из категорија угрожености којима одређене врсте припадају. Комисија *Species Survival Commission*, IUCN-ове уније *World Conservation Union*, је израдила IUCN-ову Црвену листу угрожених врста. Процењује се да је број угрожених врста у „врху“ тачкама око две трећине броја свих угрожених врста у свету.

Можда највише треба да нас забрине то што су подручја „врху“ тачака попришта људских конфликта и ратних разарања (нпр. Кариби, Гвинејске шуме, Индо-Бурма, Кавказ, Сундски архипелаг и др.). Степен у којем ови конфликти доводе до губитка биодиверзитета или су конфликти условљени управо губитком биолошких ресурса још увек није прецизирано, али је корелација између њих евидентна.

Концепт „врху“ тачака биодиверзитета

Последње две деценије присутна је стратегија заштите природе кроз издвајање „врху“ тачака биодиверзитета. Концепт „врху“ тачака представља један од начина решавања глобалне кризе биодиверзитета, издвајањем области које су најбогатије ендемичним врстама, а где су њихова аутохтона станишта највећим делом већ уништена. Издвајање таквих места на Земљи нам омогућава да средства којима располажемо наменимо регионима у којима се биодиверзитет најозбиљније угрожава и где ће улагања у заштиту биодиверзитета имати највише ефекта. Овакав приступ заштити је неопходан јер садашња средства намењена очувању биодиверзитета нису довољна да би заштитили све угрожене врсте. Због тога је потребно утврдити приоритете заштите биодиверзитета на глобалном нивоу, а то нам управо омогућава стратегија „врху“ тачака биодиверзитета.

До данас су у свету идентификоване 34 „врху“ тачке (погледати табелу). Њихова укупна површина износи 23.490.101 km² (15,7% копна Земље), што је еквивалентно површини Русије и Аустралије. Укупна површина преостале вегетације „врху“ тачака је 3.379.246 km² (2,3%

копна Земље) што је нешто више од површине Индије. Укупан број становника који живи на простору „врућих“ тачака се процењује на скоро 2 милијарде, а просечна густина насељености „врућих“ тачака је 83,4 ст/км² (глобални просек је 42 ст/км²).

Најосновнији подаци о „врућим“ тачкама биодиверзитета глобалног значаја

Ред. број	„Врућа“ тачка биодиверзитета	Површина (км ²)	Ендемичне врсте биљака	Проценат преостале вегетације
1.	Атлантски појас јужне Америке	1.233.875	8.000	8
2.	Бразилска висораван	2.031.990	4.400	22
3.	Гвинејске шуме западне Африке	620.314	1.800	15
4.	Даријенска превлака/зап. Еквадор	274.597	2.750	24
5.	Западни Гати/Шри Ланка	189.611	3.049	23
6.	Индо-Бурманска област	2.373.057	7.000	5
7.	Ирано-Анатолија	899.773	2.500	15
8.	Источноеланезијска острва	99.384	3.000	30
9.	Јапан	373.490	1.950	20
10.	Језерска висораван	1.017.806	2.356	10
11.	Југозападна Аустралија	356.717	2.948	30
12.	Кавказ	532.658	1.600	27
13.	Калифорнијска флор. провинција	293.804	2.124	25
14.	Капски флористички регион	78.555	6.210	20
15.	Карипска острва	229.549	6.550	10
16.	Мадагаскар и ост. Индијског океана	600.461	11.600	10
17.	Мадреанске борово-храстове шуме	461.265	3.975	20
18.	Мапуталенд/Пондоленд/Албани	274.136	1.900	24
19.	Медитерански басен	2.085.292	11.700	5
20.	Нова Каледонија	18.972	2.432	27
21.	Нови Зеланд	270.197	1.865	22
22.	Планине југозападне Кине	262.446	3.500	8
23.	Планине средње Азије	863.362	1.500	20
24.	Полинезија/Микронезија	472.39	3.074	21
25.	Приобалне шуме источне Африке	291.250	1.750	10
26.	Рог Африке	1.659.363	2.750	5
27.	Средњоамеричке шуме	1.130.019	2.941	20
28.	Сукулентна област Кару	102.691	2.439	29
29.	Сундски архипелаг	1.501.063	15.000	7
30.	Тропски Анди	1.542.644	15.000	25
31.	Филипини	297.179	6.091	7
32.	Хималаји	741.706	3.160	25
33.	Целебешка острва	338.494	1.500	15
34.	Чилеанске сез. кишно-Валд. шуме	397.142	1.957	30

„Вруће“ тачке су дефинисане границама. Исцртавање граница је веома захтеван поступак јер је неопходно да граница представља линију која репрезентује прелаз између два типа станишта.

Критеријуми издвајања

Издавање „врућих“ тачака биодиверзитета се базира на два главна критеријума. То су: ниво ендемизма и степен угрожености.

Вредносни критеријуми за ниво ендемизма формиран су издвајањем региона са 0,5% или више врста биљака идентификованих као ендемичне у односу на укупни глобални диверзитет биљака. При томе се мисли на васкуларне биљке. Сматра се да на свету постоји око 300.000 врста виших биљака (неки аутори сматрају да је укупни број врста виших биљака око 270.000). Након прерачунавања се добија да је 0,5% од тог броја 1500 (неки аутори сматрају да та граница износи 1350 врста биљака). Значи, да би се неки регион квалификовао као „врућа“ тачка мора да има најмање 1500 ендемичних васкуларних врста биљака.

Када одређена област испуни овај критеријум, испитује се степен угрожености природних станишта. За одређивање степена угрожености, као доњи праг при избору, су простори који су изгубили најмање 70% своје аутохтоне вегетације. Већина „врућих“ тачака је већ изгубила преко 90% аутохтоних станишта. Најчешћи разлог губитка или деградације станишта је антропогена активност.

Динамика рада

Стратегија „врућих“ тачака биодиверзитета се први пут појавила касних осамдесетих година XX века. Британски еколог Норман Мајерс је 1988. године први пут издвојио 10 „врућих“ тачака биодиверзитета. Све су припадале биому тропских кишних шума и имале су 13% укупног диверзитета биљака на само 0,2% укупне површине копна. Америчка невладина организација *Conservation International* и *MacArthur* фондација представљају прве организације које су 1989. године усвојиле Мајерсове „вруће“ тачке као водећи принцип на основу којег ће усмеравати своје инвестиције у заштиту природе.

Мајерс је 1990. године издвојио још 8 „врућих“ тачака. Међу њима су по први пут биле и 4 тачке у којима је заступљен суптропски тип климе, а остале су опет припадале биому тропских кишних шума. Тако се број „врућих“ тачака попео на 18, а имале су 20% укупног

[illegible]

Организација *Conservation International* (CI) је 1996. године одлучила да отпочне са истраживањима нових региона по принципима концепта „врућих“ тачака, како би се проценило да ли неки од тих региона могу добити статус „вруће“ тачке биодиверзитета. Анализама су подвргнуте и већ дефинисане, „вруће“ тачке како би се анализирано актуелно стање биодиверзитета у њима. Резултати тих истраживања су објављени 1999. године у књизи *Hotspots: Earth's Biologically Richest and Most Endangered Terrestrial Ecoregions* и 2000. године у научном часопису *Nature*. Овим анализам дефинисане су 24 „вруће“ тачке биодиверзитета које су имале најмање 44% ендемичних врста биљака и 34% ендемичних кичмењака, на површини од само 11,8% копна Земље. Између ове, прве реанализе „врућих“ тачака и наредне реанализе, статус „вруће“ тачке су добили Кавказ и Источноеланезијска острва.

19

острва и групе острва су припојена одговарајућим „врућим“ тачкама. Установљено је да 34 области у свету заслужује статус „вруће“ тачке биодиверзитета. Укупна површина природних станишта 34 „вруће“ тачке је некада износила 15,7% копна Земље. Пошто је 86% оригиналних станишта „врућих“ тачака уништено, данас одржани остаци прекривају само 2,3% копна Земље.

„Вруће“ тачке биодиверзитета на просторно нижим хијерархијским нивоима од глобалног

У протекле две деценије, велики део приоритета на хијерархијски нижим нивоима (регионалном, националном и локалном) одређен је паралелно са поступцима дефинисања приоритета на глобалном нивоу. Крајем 1980-их година, на основу истраживања у оквиру пројекта „Центри диверзитета флоре у свету“, планине Балканског полуострва (заједно за Алпима, Карпатима, планинама Пиринејског и Апенинског полуострва), дефинисане су као један од неколико центара биљног диверзитета Европе и као један од 156 таквих центара у свету. Из ових разлога Балканско полуострво треба да буде размотрено у контексту глобално значајног региона, као једна од „врућих“ тачака глобалног значаја. Данас, само поједини делови Балканског полуострва припадају Медитеранском басену, једној од 34 „вруће“ тачке биодиверзитета глобалног значаја. На територији Србије нема „врућих“ тачака највишег нивоа.

На основу принципа картирања у оквиру паневропског пројекта картирања васкуларне флоре Европе - „*Atlas Flore Europaeae*“ (AFE), 2002. године је покренуто картирање ендемичне флоре Балканског полуострва (по методи „УТМ“ квадрата 50x50 km). Резултати добијени овим истраживањима и картирањем јасно су издвојили центре диверзитета ендемичне флоре, али и потенцијалне области „врућих“ тачака Балканског полуострва. Области у Србији које имају највише ендемичних таксона у једном УМТ квадрату се налазе на граници са Црном Гором, Албанијом и Македонијом: Паштрик, Коритник, Шар планина, централне и источне Проклетије. Простори са највећим бројем ендемичних врста у Србији не припадају ниједној „врућој“ тачки глобалног значаја, али се могу издвајати као „вруће“ тачке биодиверзитета на просторно нижем хијерархијском нивоу од глобалног, због своје разноврсности и ендемизма. У том погледу нарочито се издваја крајњи југозападни део Србије.

Имплементација концепције „врућих“ тачака у стратегије заштите природе

Имплементација концепције „врућих“ тачака у стратегије заштите природе највише зависи од међународних организација и фондација. Стратегија „врућих“ тачака је први пут имплементирана као примаран концепт у глобалној стратегији инвестирања у заштиту природе 1989. године од стране фондације „*John D. & Catherine T. MacArthur Foundation*“. Исте године СИ је усвојила „вруће“ тачке као своју централну стратегију. Утицај концепта „врућих“ тачака у области инвестирања у заштиту природе је фасцинантан. Верује се да је до сада више од 750 милиона америчких долара инвестирано у спасавање „врућих“ тачака током последњих петнаест година. Ово је можда највеће инвестирање у било коју стратегију заштите природе икада.

Подручја највећег диверзитета у свету су углавном на територијама држава које су крајње сиромашне. Велики делови „врућих“ тачака се налазе на просторима конзервативних земаља, земљама недовољно едукованог, традицијом оптерећеног становништва, домородачких народа итд. Имплементација овог концепта заштите природе у оваквим ситуацијама може бити у потпуности онемогућена.

Од друштвенополитичке ситуације региона зависи изводљивост заштите, да ли ће или неће бити одобрена екстерна финансијска средства за предузимање мера заштите биодиверзитета. Узима се у обзир однос одређене нације и евентуални спорови са суседним и другим државама (поготово ако се „врућа“ тачка простире на територијама две или више држава). Најбољи примери за то су андски део Колумбије, Мадагаскар и Нова Каледонија - државе које нису биле довољно финансиране обзиром на глобални значај њиховог биодиверзитета, због нестабилних политичких прилика. С друге стране, у Костарику је притицало много више финансијске помоћи у односу на далеко приоритетније државе, зато што представља сигурну и стабилну средину за инвестирање.

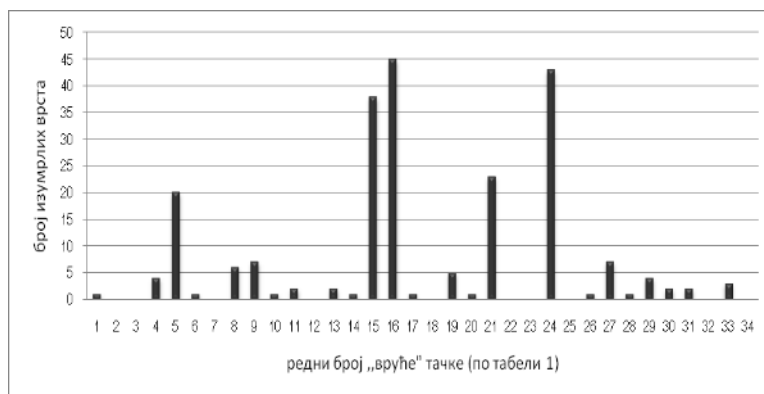
Иако је приступ заштити природе заснован на концепту „врућих“ тачака подржан од стране великог броја најзначајнијих међународних организација, често је оспораван и критикован. „Врућа“ тачка репрезентује регионе који су изгубили велики део некадашње вегетације, али то не значи да они и даље губе вегетацију. С друге стране, региони који су релативно нетакнути (нпр. басен Амазона) су

изгубили релативно мало вегетације до сада, али тренутно губе станишта на огромним просторима.

Највећи број „врућих“ тачака представља један исти биом – биом тропских кишних шума. Битан недостатак концепта „врућих“ тачака је управо у томе што се не залажу за заштиту оних области које имају ниво ендемизма нижи од 0,5%, али који су јединствени у свету и тренутно више угрожени него подручја појединих „врућих“ тачака. Дobar пример је регион пампаса у Јужној Америци (на територији Аргентине и Уругваја), који је један од најугроженијих екосистема на том континенту. Наравно, они се не могу поредити са тропским кишним шумама у погледу броја врста и степена ендемичности. Међутим, екосистеми пампаса представљају јединствена подручја у свету и ако се овде не сачувају, нестаће са Планете заувек.

Закључак

Преостала примарна вегетација 34 „вруће“ тачке покрива само 2,3% копна Земље су, које имају 50,1% ендемичних врста биљака и око 41,9% ендемичних врста кичмењака. Све ове врсте се суочавају са деструкцијом станишта и високим ризиком од изумирања. Процењује се да, ако се настави садашњи тренд изумирања, у ближој будућности са Планете заувек бити елиминисано између једне трећине и две трећине свих врста. Многи верују да се овакво масовно изумирање врста може спречити применом стратегије „врућих“ тачака биодиверзитета.

Изумрле врсте „врућих“ тачака биодиверзитета (стање праћено од 1500. год.)

Можемо сузбити негативне ефекте киселих киша, култивисати пустиње, спречити даљу деструкцију озонског слоја, пошумити девастирана подручја, поправити квалитет земљишта, чак можемо доста допринети стабилизацији климе и тако успорити глобалне климатске промене. Међутим, изумирање врста представља неповратни губитак генетског материјала.

Набољи показатељ угрожености биодиверзитета је број органских врста које су ишчезле током одређеног временског периода и/или број угрожених врста у одређеном тренутку времена. Ако желимо да успоримо губитак биодиверзитета постоји неколико путева да то успешно урадимо. Стратегија „врхуних“ тачака биодиверзитета предлаже један од начина којим би избегли осиромашење биодиверзитета. Како је у активностима заштите природе количина расположивих средстава ограничена, од пресудног је значаја одабир територије која се штити. Заштитом 34 „врхуних“ тачке биодиверзитета можемо спречити ишчезавање већег броја ендемичних врста, него када би приступили заштити било којих других предела сличне површине.

Ненад Перзић

ТАКО БЛИЗУ, А ТАКО ДАЛЕКО - АВАЛА И КОСМАЈ

На територији града Београда налази се преко четрдесет заштићених природних добара. По броју доминирају споменици природе ботаничког карактера, али су присутна и два резервата природе и три предела изузетних одлика. Предела изузетних одлика представљају релативно мање подручје, које красе живописни пејзажи са ненарушеним примарним вредностима предела. На подручју Београда имамо их три и то су: „Предео изузетних одлика Авала”, „Предео изузетних одлика Космај” и „Предео изузетних одлика Велико ратно острво”.

И поред тога што је Београд главни град наше земље, у којем се налази и само министарство животне средине, као и највећи број служби и организација за заштиту природе, подаци о Авали, Космају и Великом ратном острву су крајње штур и неубедљиви. Пре свега, ћемо се бавити пределима Авале и Космаја, где су нарочито подаци о фауни велика непознаница. Скроз забрињавајуће, јер се Космај налази на само 60 km од центра града, и потребно је сат времена вожње до тамо. Замислите, да за тако блиско подручје кажете да не можете поуздано тврдити које су све врсте инсеката, гмизаваца, водоземаца, птица и сисара присутне. Ситуација по питању Авале је релативно боља, али чињеница је да посебна истраживања херпетофауне и фауне сисара још нису детаљно рађена, тако да се као и у случају Космаја неки од података базирају на претпоставкама. Наравно, није све тако сиво. Већина података о природним и културним вредностима и заштити оба наведена подручја постоје. Само пут до њих нас не води до Авале и Космаја, већ на Нови Београд, у Завод за заштиту природе.

Авала и Космај, представљају шумадијске планине, које су услед истог начина постанка, осим у ниским висинама одликују сличним геолошким, климатским, геоморфолошким, хидролошким и педолошким одликама. Највиши врх Авале лежи на 506 метара, а Космаја на 620 метара. Ако упоредимо површине ових планина са површином Србије, те додамо податке о присутности биљних врста на овим планинама схватимо да флору наведених предела краси велика разноврсност и богатство. Сам доказ тога лежи у дугој традицији

заштите Авале, која датира још из деветнаестог века и периода књаза Милоша. Авала и Космај до коначног статуса заштите као предела изузетних одлика стижу тек 2007. тј. 2005 године.

Авала (поглед са југа)

Поред изузетних природних вредности оба подручја се одликују и значајним културним вредностима. Авала је тако током римског периода важила за рударско подручје, чији се остаци рудника и дан данас присутни. Поред рудника ту су и споменици: Незнаком јунаку, Совјетским ветеранима, Васи Чарапићу, први планинарски дом као и чувени Авалски торањ. С друге стране, Космај красе три прелепа манастира, које најтоплије препоручујемо да посетите. То су манастири Кастељан, Тресије и Павловац.

За потребе овог текста, да би вас боље упознали са тренутним стањем предела изузетних одлика, потражили смо мишљење других људи. У ту сврху направљена је анкета, чији су управо испитаници били како излетници, викендаши тако и стални становници околних села. Анкета о тренутном стању заштићених предела изузетних одлика „Авала“ и „Космај“ поред тог уводног дела, где се наводио статус пребивалишта, пол и годиште, састојала се из дела, која су чинила девет питања. Нека од тих питања су била на пример: „Шта по статусу

заштите Авала тј. Космај представљају?"; „Које сте промене приметили на заштићеном пределу пре проглашења статуса заштите па до данас?"; „Које су по вама главне делатности, које угрожавају заштићено природно добро?"; „Који су ваши предлози за унапређење стања предела изузетних одлика Авала и Космај?" и на крају, захтевало се од анкетираних да оцене заштићени предео оценом од један до пет.

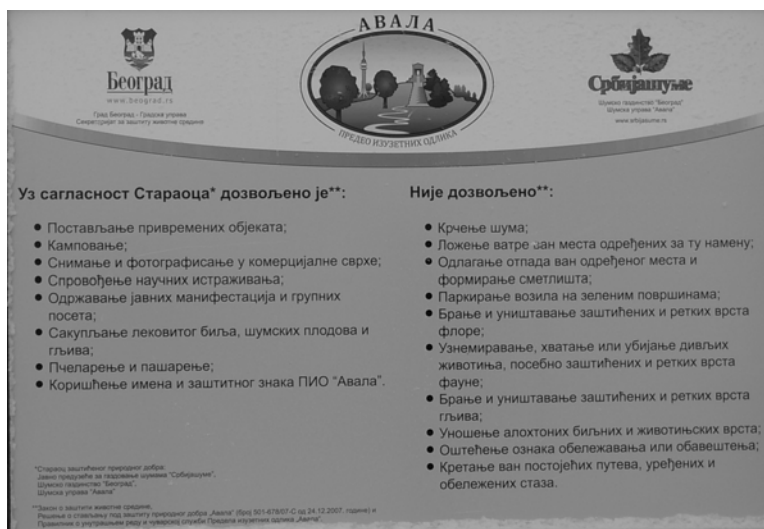

Манастир Тресије

Након анкетања испитаника на територијама предела изузетних одлика „Авала“ и „Космај“ приступило се обради и анализи добијених резултата. У анкети је учествовало укупно 60 испитаника, тачније по 30 испитаника за сваки заштићени предео. При томе, важно је споменути да су 25% испитаника чинили грађани који имају стално пребивалиште на заштићеном природном добру. Управо разлика између одговора анкетираних, који имају стално пребивалиште на заштићеном природном добру од осталих, види се у крајњој оцени предела. Наиме, просек оцене за ПИО Авала је 3,8, док је Космај добио 3,5. Ипак, кад се у разматрање узму само испитаници, који су стални становници заштићеног природног добра, та просечна оцена иде наниже. Авала би тако добила 3,41 а Космај 3,33.

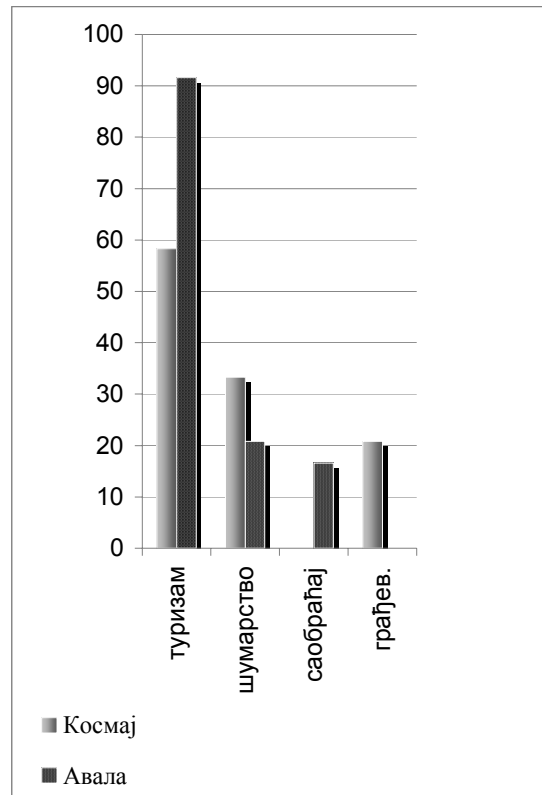
На питање о статусу заштите, већина је између четири понуђена одговора изабрала тачан, предео изузетних одлика. Ипак, посетиоци и становници Космаја су показали веће познавање о заштити од испитаника на Авали, 63,3% наспрам 56,6%.

Што се тиче промена на заштићеном пределу, пре и после доношења одлуке о статусу, оне су највише огледају у уређенијим шумским стазама и већем броју смерница и табли. Ипак, испитаници са Космаја су на празну линију, чак у 16,6% случајева додали промену у виду контејнера. Наиме, иако је Космај под заштиту стављен 2005. године, очигледни показатељи заштите и уређења су виђени тек пре две године, у виду контејнера. Данас, на Космају би требало повећати број контејнера и организовати редовније одношење смећа из њих.

Информативна табла заштићеног природног добра Авала

Да већи број табли и показатеља треба поставити на територији предела изузетних одлика „Космај“, сматра чак 90% испитаника. Тај проценат везан за Авалу је много мањи и износи 55%. Вероватно разлог те разлике потврђује и чињеница да се на територији целог Космаја налази само једна табла са натписом да се ради о пределу изузетних одлика!

Структура одговора испитаника на питање: „Које су главне делатности које угрожавају природна добра Авала и Космај?“

Као што се може видети са графикона, за главну делатност која угрожава заштићене пределе обележен је туризам. Туризам на овим подручјима је одавно присутан, пошто су и Авала и Космај током прошлог века били у више наврата пред проглашењем за излетничке шуме. Данас, Космај има знатно мањи број посетилаца него Авала. Тако да је приликом израде анкета, чак било тешко наћи довољан број испитаника. На терену се само могу видети покушаји јачања туристичке

понуде, али су они изгледа брзо напуштени, тако да је данас остало само ругло и запуштеност.

На Авали, с друге стране је услед обнове Авалског телевизијског торња дошло до повећаног броја посетилаца, али исто тако и до повећане количине смећа. Само првим скретањем са стазице ка врху може се видети бачена амбалажа, коју нико не склања, јер се не налази на самој стази. Ни један штанд, ни једна књига о Авали и Космају се на самом терену не могу наћи.

Тако близу, а тако далеко за боље упознавање заштићених предела. Оно што људско непоштовање и незаинтересованост не могу поништити је природна лепота Авале и Космаја. Надамо се да ће вас први пролећни дани навести баш у правцу њих. Видимо се тамо!

Небојша Шево

ДРАГУЉИ СРЕМА

Нашироко је познато да Срем обилује барама, старачама и мртвајама. Река Сава која чини његову јужну границу према посавској Србији и Дунав, који га одваја од регија Бачке на северу и Баната на истоку, те река Босут створиле су тзв. аквалавинте од којих је најпознатија Обедска бара и Слезен бара. Међутим, сремски предео оплемењују и мање познате хидроакумулације које су настале преграђивањем фрушкогорских потока. Ова језера, ако се изузму Тестера и Бели Камен, лоцирана су на прелазу између равног и брдскопланинског сремског предела. Идући од запада ка истоку на сремској територији пружају се следеће вештачке хидроакумулације: Сот, Бурје, Мохарач, Чалма, Врањеш, Тестера, Бели Камен, Павловачко (Кудош), Борковац, Међаш, Добродол, Шеловренац и Љуково.

Набројана језера су порибљена те се у њима већином лови: деверика (*Abramis sapa*, *Abramis brama*), толстолобик (*Hypophthalmichthys molitrix*), црвенперка (*Scardinius erythrophthalmus*), шаран (*Ciprinus caprio*), сом (*Silurus glanis*), штука (*Esox lucius*), амур (*Ctenopharyngodon idella*), амерички сом (*Lctalurus*), бабушка (*Carassius auratus*) и смуђ (*Sander lucioperca*). Многе барске птице нашле су свој дом на овим језерима: велики гњурац (*Podiceps cristatus*), мали гњурац (*Tachybaptus ruficollis*), чапљица (*Ixobrychus minutus*), патка пупчаница (*Anas querquedula*), црна лиска (*Fulica atra*), барска кокица (*Gallinula chloropus*), вивак (*Vanellus vanellus*), трстењак шевар (*Acrocephalus schoenobaenus*), лабуд (*Cygnus olor*) и др. Такође, и неке птице предатори су се почеле гнездити у њиховој околини као што је нпр. орао белорепан (*Haliaeetus albicilla*). Пошто се ова језера налазе и на путу птицама селицама (гњурцима, дивљим паткама, дивљим гускама, корморанима, лискама, чиграма, родама, лабудовима и др.) на њих током године навраћа више десетина хиљада јединки, односно више од 150 врста птица.

Језеро Сот је смештено источно од села Сот, поред асфалтног пута који од Шида води ка Илоку, на западним падинама Фрушке горе, на око 150 m н.в. Од центра општине Шида удаљено је око 10 km а од Београда око 100 km. Оно, уз језера Бурје и Мохарач, представља

најлепше језеро Срема. Настало је преграђивањем долине потока Ширина 1977. године браном дужине око 150 m и висине од 15,6 m. Том приликом се створила хидроакумулација запремине 880.000 m³, која се пружа правцем запад-исток. Језеро се простира на површини од око 20 ha и њиме управља предузеће Национални парк „Фрушка Гора”. Брдовите обале језера које се уздижу и до 200 m, прекривају ливаде и шуме храста, граба и четинара. Дуж десне обале језера пружа се пут којим се може доћи скоро до његовог другог краја, док шумовита, практично неприступачна лева обала припада ловишту Ворово. Иако је језеро лоцирано на граници заштитне зоне и строгог заштићеног подручја националног парка Фрушка Гора то није сметало да се око бране изгради неколико викендица. До ових викендица не стиже струја ни канализација те у свом прелепом окружењу представљају мале изворе загађења. Интересантни локалитети за туристичку посету а који се налазе у близини језера Сот су излетничко место Липовача које припада Националном парку „Фрушка Гора” (њена територија спада под други степен заштите) и женски манастири СПЦ Привина Глава и Света Петка. Црква манастира Свете Петке подигнута је на чудотворном извору. Наиме, према легенди, млада, нема чобанка када је попила воду из овог извора, проговорила је.

Језеро Сот (десна обала)

Језеро Бурје лоцирно је на северозападној периферији насеља Ердевик на 110 m н.в. Удаљено је од центра општине Шида 15 km а од Београда око 95 km. До језера води асфалтни пут који се наставља поред језера те се у дну акумулације грана на пут којим се обилази његова десна обала и на пут којим се иде до термоминералног изворишта потока који га храни водом (локалитет Бања). Бурје захвата површину од око 17 ha и протеже се правцем север-југ у дужини од око 800 m. Настало је из потребе снабдевања водом оближње винарије „Ердевик” и то на тај начин што је преграђена долина потока Бања браном дужине 270 m и висине 13 m, 1981. године. Максимална дубина језера при брани износи око 7 m. Стране долине језера су благо стрме и уздижу се и до висине од 20 m и обрасле су багреном. Око језера се пружају викендице које га еколошки угрожавају. Стотинак метара јужно од бране посетиоци Бурја могу наћи смештај у мотелу „Кулина”. Извориште Бурја се налази у окружењу националног парка Фрушка Гора те се о његовом одржавању стара истоимено предузеће. У близини језера Бурја интересантан излетничко-рекреативни туристички локалитет, осим „Бање”, представља ловиште Ворово које се налази западно на само пар километара.

Језеро Мохарач (поглед према изворишту)

Језеро Мохарач се налази неколико километара североисточно од насеља Ердевик, односно источно од језера Бурја. Иако до њега води асфалтни пут, који полази из центра Ердевика, језеро није прилагођено за туристичке посете, јер поред језера не постоје ни адекватне стазе за разгледање овог хидролошког објекта. Језеро је настало преграђивањем долине потока Мохарач браном дужине 270 m а чија висина износи око 16 m. Пружа се правцем североисток-југозапад у дужини од око 2 km и захвата површину од 55 ha. Језеро окружује обрадиво земљиште на чијој површини је заступљена осим културе из фамилије житарица и винова лоза. Обале језера су благе стрмине и ниске. Североисточне делове језера окружује национални парк Фрушка Гора и тај околни део језера подпада под други степен заштите.

Језеро Чалма се налази око 3 km југоисточно од истоименог села. Од центра општине Сремске Митровице удаљено је око 16 km а од Београда око 75 km. Пружа се на надморској висини од 110 m. До језера се може доћи скретањем са асфалтног, локалног пута Чалма – Лаћарак на запуштен пољски пут. Од овог одвајања па до језера има око 2 km. Само језеро је мале површине и претворено је у рибањак. Чине га три међусобно спојена језера. Храни се водом из локалних подводних извора и атмосферском водом док је губи отицањем и испаравањем. Језеро Чалма је туристички крајње неприступачно и неатрактивно али за животињски свет значајно. Обале језера су благе стрмине и на њима се пружају обрадиве пољопривредне површине.

Језеро Врањеш лоцирано је југоисточно од села Манђелос. Од села до језера води макадамски пут дужине једног километра. Од центра општине Сремске Митровице језеро је удаљено 12 km а од Београда 70 km. Налази се на 120 m н.в. и пружа се правцем север – југ. Језеро је настало 1976. године и захвата површину око 20 ha. Храни се водом истоименог потока, затим водом из локалних извора (вруља) и кишицом а губи је кроз отоку потока Манђелос и испаравањем. Десна страна долине језера је благе стрмине и оголићена, док је лева страна долине стрмија и мање-више обрасла врбом, поготово њен северни део. Висина долинских страна креће се око десет метара. Као што су језера Чалма и Мохарач, и ово језеро је опкољено обрадивим земљиштем. Дуж западне обале води пољски пут поред којег су лоциране пецарошке колибе и камп кућице. Услед великог броја пецароша језеро је сиромашно рибом. Њиме управља Рибарско друштво Војводине.

Језеро Тестера се налази на северној страни Фрушке горе, на око 180 m н.в. Од Беочина удаљено је око 6 km, од Београда око 75 km и од

Новог Сада око 20 km. Лоцирано је поред асфалтног пута Черевих – Андревље. Од хотела Андревља удаљено је око пар километара. Језеро је окружено националним парком Фрушка Гора и налази се у зони другог степена заштите. Језеро Тестера је по површини мало, јер захвата само 50 ари. Изградио га је аустријски гроф Одескалкије током деветнаестог века преграђивањем долине потока Поторањ. У близини језера се налазио његов летњиковац. Данас се ту налази приватно деčје одмаралиште а које је организовано у четири павиљона капацитета од 350 лежајева. Лети се ту организује школа у природи, ликовна колонија и др. У оквиру одмаралишта се налази, осим деçјих игралишта и уређених излетничких површина и капела св. Јевстатија подигнута 1998. године. Интересантан туристички објект представља и капела св. Калуђерице, која се налази пар километара северније. Она је подигнута на потоку чија је вода по легенди лековита.

Језеро Бели Камен

Језеро Бели Камен је најмлађе вештачко језеро, јер је настало 2004. године на површинском копу где се експлоатисао кречњак за потребе фабрике цемента у Беочину, тако што је пресечена водоносна жила која је преплављивала најдубље делове копа. Временом се образовало језеро пречника око 200 m и дубине око 15 m. Налази се на југоисточној периферији Бешеновачког Прњавора, поред асфалтног пута Беочин –

Сремска Митровица. Од Сремске Митровице удаљено је 23 km. Порибљено је а мештани га, осим за риболов, користе и као летње излетничко место иако је лишено шумског покривача. Пошто заузима део површинског копа његова егзистенција је неизвесна. Сличан постанак имало је и језеро Лединци које се налазило јужно од насеља Стари Лединци. Оно је настало 1999. године када су пумпе престале да испумпавају воду услед недостатка електричне енергије коју је проузроковало бомбардовање НАТО-а, те када је вода поплавила каменолом „Сребро”. Међутим, услед геолошке нестабилности терена а насупрот жељама локалног становништва, Лединачко језеро је исушено средином 2009. године те је каменолом враћен првобитној намени. У близини језера Бели Камен интересантан туристички локалитет јесте дрвена капела лоцирана у селу Бешеновачки Прњавор. Она својим присуством подсећа на православни манастир Бешеново који је страдао током Другог светског рата.

Брана на потоку Кудош (Павловачко језеро)

Павловачко језеро (Кудош) налази се на око 12 km северно од центра општине Рума. Настало је преграђивањем потока Кудош 1983. године браном дужине око 400 m. Захвата површину од око 65 ha. Пољопривредно предузеће „Агрорума“ је језеро порибило шараном. До језера води асфалтни пут, али око самог језера не постоји ни пешачка стаза. На левој обали, код бране, постоје пар угоститељских објеката малог капацитета док се на десној страни налази неколико летњиковаца. Долине језера су благе стрмине а само језеро је окружено плодним пољопривредним земљиштем. Северно од Кудоша на око 10 km налази се бања Врдник.

Борковачко језеро се налази пар километара северно од Руме, на 123 m, те представља њихов летњи туристички локалитет. Асфалтни пут води до језера, те наставља до саме плаже која је лоцирана на средини десне обале. Плажа је дужине педесетак метара и чини је избетонирана платформа која се пружа дуж обале и степенасто се спушта у језеро. Изнад ње се налази терен за одбојку. Плажа има тушеве и пратеће угоститељске објекте. Изградња акумулације Борковачког језера почела је 1971. године, те се сматра најстаријом сремском хидроакумулацијом. Површина језера обухвата око 50 ha док запремина износи 1.500.000 m³. Брана Борковачког језера је дужине 200 m а висине око 13 m. Десна долињска страна језера је стрма, обрасла багременом и издиже се изнад акваторије око 10 m н.в, док је лева долињска страна пар метара нижа и оголићена.

Језеро Међаш се пружа на надморској висини од 145 m н.в. Припада општини Ириг, од чијег седишта је удаљено око 5 km, а од Београда 55 km. До језера води асфалтни пут, те му се може прићи са севера из правца Фрушке горе преко Ирига или села Крушедола и са југа преко села Шатринаца, Добродола и даље према Руми или Пазови. Језеро Међаш се налази ван заштитне зоне националног парка „Фрушка Форa“. Настало је 1984. године преграђивањем истоименог потока који припада хидросистему Међаш – Јарчина – Галовица браном дужине око 230 m. Том приликом формирало се језеро дужине око 1.100 m и ширине око 350 m. Оно се протезало на површини од 26 ha и захватало је запремину од 1.500.000 m³ воде. Висина бране износи 13,7 m. Стране језера су мање-више голе и стрме, те се издижу изнад водене површине за десетак метара. На средини леве долињске стране налази се мања плажа са спортским тереном и угоститељским објектом. У непосредној близини лоцирани су економски објекти локалне Шатриначке задруге што смањује туристичку атрактивност овог краја.

Језеро Добродол се налази 5 km југоисточно од језера Међаш, на североисточној периферији истоименог села. Од Београда је удаљено око 50 km. Настало је 1988. године изградњом бране на Банковачком Потоку дужине 206 m и висине 14 m. Преко бране води локални асфалтни пут Ириг – Добродол – Жарковац. Ово језеро захвата површину од 45 ha, те има запремину од 1.550.000 m³. Обале језера, поготово десна, обрасле су багреном, те су тешко приступачне. Од туристичких локалитета који се налазе у непосредној близини језера, истичу се здања православне цркве Преображења Господњег и римокатоличке цркве Св. Стјепана у Шатринцима, док се у Добринцима налази једна мања римокатоличка црква.

Језеро Шеловренац се простира југозападно од Марадика, те припада општини Инђија. Од језера Међаш налази се 5 km према истоку. Од Београда је удаљено око 55 km. Настало је 1985. године преграђивањем истоименог потока браном дужине 260 m а чија висина је износила 12,6 m. Мале је дубине (просечно око 2 m). Захвата површину од око 55 ha и запремину од 3.000.000 m³. Лоцирано је на граници заштићене области Националног парка на 130 m. Језеро припада ПИК-у „Агроунија”.

Љуковско језеро лоцирано је на западној периферији села Јарковци, 4 km југоисточно од језера Шеловренац изван заштитне зоне Националног парка. Од центра општине Инђија удаљено је, такође 4 km. Ово језеро је вишенаменско, јер се користи за наводњавање ораничних површина, за снабдевање индустријских погона техничком водом, као рибњак, те за лов и риболов. Акумулација је изграђена на потоку Љукову 1976. године, подизањем бране висине 12 m и дужине 190 m. Максимална дубина језера је при брани и износи 10 m. Ширина језера је око 300 m а дужина око 2 km. Захвата површину од 35 ha и запремину од 1.000.000 m³, те је у стању да заустави поплазни талас стогодишње воде потока Љукова. Обале језера су углавном оголићене, а на левој долиној страни ушорено је село Јарковци што негативно утиче на квалитет језерске воде.

Мр Александар Крајић

БАЊЕ У ПОДГОРИНИ КОПАОНИКА

Дубоки раседи и вулканске стене, основа су појављивања термоминералних вода на Копаонику и у његовој подгорини. Ову планину је први 1856. године почео систематски истраживати лекар и природњак Јосиф Панчић (1814-1888). У књизи Копаоник и његово подгорје, коју је објавио 1869. године, записао је и следеће: „Допустите ми, да се овом приликом послужим том лепом особиним човечјег духа и да Вас поведем у један прекрасан крај од Србије, у коме сам често и радо бравио, да му проучим природу, у коме сам сваки пут находио штогод ново да видим или чему да се дивим, који нисам никад остављао, а да не бих пожелео, да се још једном тамо наврнем, а то је Копаоник и његово подгорје.“

Копаоник се налази између изворишних делова Лаба, Топлице и Расине, на истоку, Ибра и Ситнице, на западу, Ситнице и Лаба, на југу и Јошанице на северу. Од северозапада на југоисток је издужен 83 km, док му је највећа ширина 63 km. Површина Копаоника је 2.758 km². Године 1981. највиши део Копаоника проглашен је националним парком чија је површина 11.810 хектара.

Потенцијал геотермалне енергије (топле воде) Копаоника је огроман. Условљен је неохлађеном гранитоидном интрузијом. Геотермална налазишта су двојака. Прва су у топлим и сувим стенама, а друга у порозним стенама. У подгорини Копаоника постоје следеће бање: Јошаничка, Луковска, Куршумлијска и Пролом.

Термоминерални извори наведених бања добро су проучени, од давнина познати, али још увек недовољно искоришћени. Извори топле воде основа су развоја бањских места, али је њихово коришћење једнострано. Сем употребе у терапијске сврхе, ретки су примери коришћења термалне воде за друге потребе. Интегралним развојем туризма, и пратећих делатности, на Копаонику и у бањама његове подгорине, може се вишеструко утицати на општи привредни и друштвени развој централног дела Србије.

Јошаничка Бања

Јошаничка Бања се налази у долини Јошаничке реке, десне притоке Ибра, 10 km узводније од Биљановца. Лако је приступачна из долине Ибра, где постоје пут и пруга Краљево – Рашка – Приштина. За Јошаничку Бању, пут се одваја код Биљановца. Од железничке станице Јошаничка Бања, бањски комплекс је удаљен 11 km. Интересантан је по томе што овде никада нема снежног покривача, јер топла изворска вода и водена пара, која зими обавија клисурасту долину, не допуштају снежним пахуљама да падну на тло.

Лековиту вода се у виду неколико извора јавља на надморској висини од 570 m. Први су је користили Турци у XIV веку из хигијенских и здравствених разлога. Прво купатило изграђено је у XVIII веку. Ново купатило, које је и данас у употреби, постоји од 1935. године. Бања је у законом заштићеном резервату (Бањски борјак) у оквиру Националног парка Копаоник. Без обзира развој туризма на Копаонику, Јошаничка Бања није напредовала у складу са могућностима, нарочито не у смислу валоризације хипертермалне воде, која готово неискоришћена одлази у реку Јошаницу.

Извори Јошаничке Бање, чију је температуру од 78°C, први утврдио барон Хердер 1834. године и сврстао у најтоплије у Европи појављују се на у виду разбијеног изворишта у бањи и 2 km низводно. Укупна издашност је 38 l/s, а температура 22-78,5°C. Постоји и истицање термалне воде директно у речни ток, што је тешко измерити. Главни бањски извор је на левој обали Јошаничке реке. Издашност му је 7 l/s, а температура воде 78,5°C. Он је каптиран за потребе купатила, као и за загревање неких бањских објеката.

Испитивањима је утврђено да је вода Јошаничке Бање благе алкалне реакције, укупне тврдоће 4,17 немачких степени. У гасном саставом доминира азот. Укупна минерализација је 0,32 g/l. Високим температуром воде у Србији заостаје само за Врањском Бањом. Вода садржи радон, уран, радијум, волфрам, молибден и ванадијум. За терапију су значајни магнезијум, калијум, литијум, рубидијум, цезијум, баријум, бакар, стронцијум, фосфор и манган. Вода Јошаничке Бање припада шумадијском типу. По начину постанка је јувенилна.

Поред природних извора овде је постављено више хидрогеолошких бушотина. У једној бушотини дубокој 600 m, појавила се вода температуре 54°C. У бушотини без самоизлива, измерена је температура стене од 82°C.

У терапијске сврхе вода Јошаничке Бање се користи купањем за лечење различитих врста реуматизма, последица повреда костију, лумбага, ишијаса, неуралгија, обољења мишића, отока, екцема и гинеколошких поремећаја. У току летње сезоне организује се појачана медицинска служба. За смештај посетилаца постоји хотел „Оаза“ са 50 лежаја, једно преноћиште са 7 лежаја и неколико приватних кућа са 60 лежаја. Хотел чија је изградња почела пре више од 30 година и данас је у скелама. Године 2007. у Јошаничкој Бањи су регистрована 443 туриста који су остварили 4.515 ноћења. Годину дана касније било је само 383 туриста и 3.887 њихових ноћења, а 2009. 432 туриста и 3.593 ноћења. Гости су најчешће из непосредне околине. Јошаничка Бања - западна капија, односно, зелена врата Националног парка Копаоник је недовољно позната и посећена.

На примеру Јошаничке Бање и Копаоника, више, боље и једноставније, него на другим местима у Србији, потребно је синхронизовано развијати бањски и планински туризам и вишеструко искористити изворе хипертермалне воде.

Луковска Бања

Луковска Бања се налази у долини Штавске реке која представља изворишни крак Луковске реке, чији је слив развијен на јужним падинама Копаоника, а која припада сливу Горње Топлице. Термоминерални извори и бањски објекти се налазе у долиномском проширењу насталом тектонским спуштањем терена. Назив је добила по селу Луково, од којег је удаљена 1 km. Састоји се из две предеоце пелине које се називају Горња Бања и Доња Бања. Од Куршумлије, Луковска Бања је удаљена 36 km, од туристичког центра на Равном Копаонику 55 km, Крушевца 100 km, Ниша 101 km и Београда 297 km.

Надморска висина бање је 700 m, те је по томе највиша у Србији. То значи да је реч и о климатском месту добро очуване природе. Више од 59% сеоског простора је под шумама, 31% под ливадама и пашњацима, 9% под воћњацима и ораницама. Пријатна клима, препознатива по свежем ваздуху, посебна је вредност Луковске Бање. Средња годишња температура ваздуха овде је 9°C. Најтоплији месец је јули са средњом вишегодишњом температуром ваздуха од 19°C. Најнижу средњу месечну температуру ваздуха има јануар и она износи – 1,3°C. Заклоњена од ветрова, Луковска Бања има дуге периоде тишина и 760 mm падавина годишње.

Сматра се да су изворе топле воде користили Римљани. Насеље крај извора лековите воде постојало је за време српске средњовековне државе. Уређење бање почело је 1924. године. Тада је искрчен део шуме, у Горњој Бањи изграђени објекти за прихват посетилаца и отворене три кафане.

Прво купатило, са мушким и женским базеном, саграђено је 1948. године. Из 1952. године потиче зграда са 18 соба и 36 лежаја, али је срушена за време земљотреса 1980. године. Од тада датирају једна зграда, основна школа и кућа шумске секције. Две године касније прорадила је мала хидроелектрана. Амбуланта са апотеком почела је да ради 1968., ресторан „Копаоник“ 1971. а хотел „Копаоник“ 2000. године. Током 2008. изграђен је хотел „Јелак“, који означава напредак у пословању и посећености бање. У приватним домаћинствима има око 100 лежаја за потребе гостију.

Луковска Бања има шест купатила. У Горњој Бањи постоје два купатила са термоминералном водом и блатно купатило. У Доњој Бањи се налазе купатило са базенима за мушкарце и жене, блатно купатило и хигијенско купатило. Медицински комплекс може прихватити до 500 пацијената дневно.

Туристи и ноћења у Луковској Бањи

Година	Туристи	Ноћења
2000.	2.336	14.437
2001.	2.541	16.980
2002.	3.374	23.362
2003.	4.408	30.354
2004.	3.341	28.418
2005.	4.592	35.259
2006.	3.976	31.814
2007.	3.980	31.909
2008.	5.273	37.992

За Луковску Бању је карактеристичан велики број природних извора и хидрогеолошких бушотина. Извори се појављују у виду разбијеног изворишта на дужини од 400 m, са обе стране Штавске реке. Пре истражних бушења постојало је 13 извора (по неким подацима 30), температуре воде 24-56°C. Мерења су показала да је укупна издашност извора у Горњој Бањи 11 l/s, а у Доњој Бањи 60 l/s. У средствима

туристичке пропаганде Луковске Бање се истиче да природних извора и бушотина има 37 и да им је издашност 100 l/s, а температура 35 до 69,5°C. Постављене бушотине дубоке су 100, 150, 204, 401 и 870 m. Извесна количина топле воде користи се за загревање станова.

У балнеолошке сврхе користи се вода температуре 47 до 56°C, благо киселе реакције, тврдоће 22 до 37 немачких степени и укупне минерализације од 1,559 до 1,748 g/l. Лековите компоненте бањске воде, која се користи купањем, су калијум, литијум, рубидијум, цезијум, стронцијум, кобалт и фосфор.

Термоминерална вода Луковске Бање и пелоид, користе се за лечење реуматских обољења, гинеколошких обољења и кожних болести. Вода извора земноалкалне воде у Доњој Бањи користи се пијењем и доприноси побољшању стања код горушице, чира на желуцу и болести бубрега.

Смештајни капацитети Луковске Бање протеклих година коришћени од 2 до 4% у пролећним до 57% у летњим месецима, што је испод реалних могућности. У Програму развоја туризма општине Куршумлија 2003. године, извесна пажња је посвећена Луковској Бањи. Предвиђена је израда детаљног урбанистичког плана, осавремењавање комуналне инфраструктуре, проширење смештајних капацитета, изградња терена за спорт и рекреацију, пластеника за производњу поврћа и наставак хидрогеолошких истраживања.

Куршумлијска Бања

Сложена геолошка грађа Копаоника од значаја је за постанак Куршумлијске Бање која се налази у његовој југоисточној подгорини. Надморска висина бање је од 420 до 450 m. Због близине превоја Преполоц (876 m) на путу Куршумлија – Подујево, у прошлости је називана Преполачком Бањом. У народу су познати и називи Косаничка Бања и Чобан Бања. Састоји се од Доње Бање на дну котлине и Горње Бање, која се развила на присојној страни Бањске реке. Од Куршумлије је удаљена 11 km, пута Ниш – Приштина 14 km, Приштине 55 km, Ниша 76 km и Крушевца 81 km.

Термоминерални извори Куршумлијске Бање коришћени су за време Римљана, на шта указују остаци купатила, надгробни споменици и сребрни новац из III века. Претечу оближње Куршумлије представљало је римско насеље Ad Finis. На локацији бање постојала је мања насебина намењена болесним и повређеним. Овде је 1884. године

пронађен камен од белог мермера с уклесаним текстом посвећеним бањској нимфи, богињи лековитих вода.

За време средњег века бања се добро развијала, али су је Турци повремено пустошили и градили. Прву хемијску анализу воде извршио је Марко Леко 1890. године и утврдио да садржи калцијум, магнезијум, хлор, угљену киселину, силицијумову киселину, оксиде алуминијума и гвожђа. Вода 11 извора анализирана је 1902. године и утврђено да спада у алкално-киселе воде чија је температура 37,5 до 51,2°C.

Акционарско друштво за уређење бање основано је 1928. године. Указом краља Александра Карађорђевића од 18. јула 1929. године Куршумлијска Бања је проглашена опште корисним и лековитим народним добром. Тада је већ постојало купатило са минералном водом. Године 1949. изграђена је мала хидроелектрана, а 1950. озидано купатило за коришћење лековитог блата. Временом је уређен бањски парк и измештен пут Куршумлија – Приштина да би се очувао мир бањског комплекса.

За појаву извора лековите воде значајан је расед меридијанског правца. Вода је хидрокарбонатног типа, неутралне реакције и укупне минерализације 3,12 g/l. У гасном саставу доминира угљендиоксид. Садржај радиоактивних елемената је незнатан, а температура од 14 до 63°C. За воду Куршумлијске Бање карактеристичан је висок садржај карбоната, силиката, метаборне киселине, калијума, флуора и литијума, умерених садржаја калцијума, магнезијума и гвожђа и елемената који се јављају у траговима (олово, цинк, волфрам, ванадијум, калај, антимон, титан, сребро), што није случај са водама других бања Србије. Лековите компоненте чине фосфор, кобалт, стронцијум, цезијум, рубидијум, калијум и литијум. Најбољи резултати се постижу код лечења повреда и обољења локомоторног апарата, реуматизма, болести органа за дисање, дијабетиса, неуролошких поремећаја, болести метаболизма и малокрвности код деце. Медицинска служба у надлежности је Завода за превенцију, лечење и рехабилитацију Жубор, који се налази у истоименом хотелу, који је изграђен 1982. године. Хотел „Жубор“ има 240 лежаја. Године 2004. Куршумлијска Бања је имала 396 лежаја за потребе гостију.

Године 1939. регистровано је 1.240 посетилаца и 20.198 ноћења. После Другог светског рата највише посетилаца (8.571) било је 1984. године, а највише ноћења (83.858) 1990. године. Године рекордне посете и реализованих ноћења још увек нису достигнуте. Највећи проценат

искоришћености капацитета (56) забележен је 2003. године, а најмањи (9) 1965. године.

Програмом развоја туризма у Куршумлијској Бањи, који је презентирао 2003. године, предвиђено је опремање саобраћајница, реконструкција хотела „Жубор“, изградња спортских терена, уређење бунгаловског насеља, адаптација купатила, реконструкција вила „Југославија“ и „Милица“, доградња 150 нових лежаја, уређење базена и парковских површина. Предвиђене акције уважавају постојеће потенцијале термоминералних вода, разноврсност окружења, могућност развоја више врста туризма, продужење сезоне и боље коришћење постојећих смештајних и медицинских капацитета. На жалост, готово ништа од планираног дуго није реализовано, те је стање на терену, током неколико протеклих година, било веома лоше. Од 2010. године почиње оживљавање бање.

Пролом Бања

Пролом Бања стада у млађе, али добро посећене балнеолошке центре Србије. Налази се у ерозивном проширењу долине Проломске реке на надморској висини од 550 до 670 m, у југозападној Србији. Лако је приступачна са пута Прокупље – Приштина и туристички се валоризује заједно са осталим привлачностима у околини, међу којима се посебно истиче Ђавоља варош, скупина необичних земљаних остенака са андезитским плочама на врховима. Због знатне надморске висине, уз балнеологију, значајна је и по ефектима климатотерапије, чему доприноси добро очувана природа непосредне околине.

Термоминерална вода Пролом Бање појављује се на местима укрштања три раседа. Постоје два разбијена изворишта и неколико бушотина, од којих је једна дубока 150 m и даје 2,5 l/s воде. Интересантно је да је после постављања хидрогеолошких бушотина 1981. и 1982. године пресушио природни извор чијом се водом напајало Ђурчићево купатило. Пресушио је и бањски извор чија се вода користила за испирање очију. Савремена каптажа извора лековите воде потиче из 1963. године. Температура бањске воде је 26 до 30°C. Припада индиферентним сумповитим хипотермама и сврстава се у вулканске воде са повећаним садржајем олова, сребра и ванадијума и малим количинама стронцијума, литијума и рубидијума.

Најбољи резултати се постижу код лечења бубрега, мокраћних канала, простате, стања после операције бубрега и мокраћних канала,

гастритиса, чира на желуцу и дванаестопалачном цреву, катара црева, каменца у жучној кеси, обољења коже, органа за варење, поремећаја метаболизма, ванзглобног реуматизма и болести периферних крвних судова. Вода се у терапијске сврхе користи пијењем и купањем, а примењују се и пелоидне облоге. Недалеко од бањског центра налази се пунионица стоне пијаће воде Пролом, која се продаје широм Србије.

Године 1962. у Пролом Бањи је регистровано 1.879 гостију, који су остварили 27.892 ноћења. Тада је само неколико приватних домаћинстава издавало собе гостима. Средином јула 1968. године за госте је отворен хотел „Радан“, назван тако по оближњој планини. Бањом управља предузеће „Планинка“ у чијим објектима има више од 440 лежаја намењених гостима. Годином изразито добре посећености и богатог пословања сматра се 1990. када је регистровано 15.188 туриста који су остварили 145.636 ноћења. Чини се да такав обим промета до данас није достигнут. То најбоље потврђују подаци да је 2000. године било само 8.496 туриста и 66.724 ноћења, што је мање од половине промета оствареног десет година раније. Стагнација броја туриста и ноћења из две претходне деценије, полако се смирује новим повећањем бањског промета почев од 2002. године.

Туристи и ноћења у Пролом Бањи

Година	Туристи	Ноћења
2000.	8.496	66.724
2001.	7.470	64.069
2002.	12.370	100.280
2003.	10.317	79.071
2004.	10.765	78.692
2005.	11.074	80.191
2006.	11.706	76.031
2007.	10.598	63.614
2008.	15.625	79.480

Интересантну књигу „Чудотворне воде Пролом Бање“ 1994. године објавили су географ др Миливоје Мађејка и туризмолог Радован М. Танасковић и њоме су на прави начин афирмисали овај балнеолошки центар, који се убраја у најпосећеније у широј подгорини Копаоника.

Др Стеван М. Станковић

ЗАКОНОМ ЗАШТИЋЕНИ ЛОКАЛИТЕТИ КОПАОНИКА

Релативно изолован у односу на остале планине централног дела Балканског полуострва, разноврстан геолошки састав, громадност и веома богат живи свет указују на чињеницу да планински масив Копаоника, данас представља један од најзначајнијих центара биодиверзитета, не само на подручју Србије већ и територији читавог Балкана. Управо оваква разноликост условила је да се ово подручје 1981. године прогласи Националним парком.

Планинска подручја у којима је дефинисан одређени режим заштите, користе међународну категоризацију за заштиту природних добара и вредности. Да би смо у потпуности заштитили природне и културне вредности планинских подручја, дефинишу се зоне и локалитети у којима се утврђују режими заштите:

I степен обухвата категорију посебних вредности, као највреднијих и најочуванијих делова природе, који обухватају заштиту локалитета, извора, водотока, односно свих оних вредности које су означене као репрезентни изворни екосистеми или појединачни представници биодиверзитета. У оквиру ове зоне забрањене су све активности које могу да наруше функционисање изворних екосистема, док се научна истраживања и презентација и контролисана едукација дозвољавају.

II степен има, по правилу, улогу заштите око прве зоне, заштиту станишта ретких и угрожених врста, непокретних културних добара, предела посебних вредности, деградираних површина, као и површина на којима се одвија део истраживачких, едукативних и спортско-рекреативних активности.

III степен заштите обухвата преостале површине које се могу користити за туризам (туристички центар), шумарство, пољопривреду, спорт и рекреацију, инфраструктурне објекте, као и друге активности које су у складу са условима заштите природе.

Заштитне зоне као што им то само име каже треба да заштите национални парк од неповољних утицаја који би могли да настану непланском изградњом објеката и других активности. То значи да се у овим зонама не могу градити било какви објекти са већим негативним

утицајем на околину. На овај начин национални парк шири свој утицај на шири простор свог окружења, тако да би требао да има појачану заштиту средине и рационално организовани развој делатности.

Режим заштите I степена у оквиру Националног парка Копаоник имају следећи локалитети:

Вучак

Налази се у северозападном делу парка, у оквиру бањског Копаоника, на југозападној страни врха Вучак. Површина му је 62,02 ha.

Основна вредност овог резервата јесте шумска заједница смрче и јеле које су интересантне по томе што јела даје одређени индикаторски значај, док смрча расте изнад свог висинског појаса (1550-1750 m). Концепт заштите заснован је на очувању заједнице у целини.

У оквиру резервата налазе се различите врсте птица међу којима су: шумска шљука, која је иначе најгушће насељена, гаћаста кукумавка, дрозд огрличар, ђубаста сеница и друге.

Мркоња

Налази се на левој страни Гобелске реке испод локалитета Мркоња. Обухвата површину од 31,10 ha.

Његова основна вредност јесте мешовита шума смрче, букве и јеле. У средњепланинском делу Копаоника ово је реликтна и историјски најстарија шума. Заштита се односи на очување природних вредности.

Птичје врсте које су овде заступљене су: беловрата мухарица, мала мухарица, ватроглави краљић, црна жуна и друге.

Јанкова бара

Налази се на надморској висини 1.420 m, у долини потока Речица. Површина овог резервата износи 103,82 ha. Највећа вредност јесу тресавске заједнице – ретки екосистеми којима обележје дају маховине, а истовремено представљају станишта ретких и ендемичних врста биљака које су заштићене као природне реткости.

Јанкова бара представља резерват за различите врсте, посебно за представнике гмизаваца и водоземаца, али и за фауну птица и инсеката. Простор око тресаве служи за лет шумске шљуке, као гнездилиште гаћасте кукумавке, сове утине, планинске плиске, краљића, лешникаре и

осталих врста. Од птица заступљени су: сиви соко, обична ветрушка, мишар, планинска црвенперка, планинска сеница и друге.

Самоковска река

Налази се на левој долиној страни Самоковске реке, између гребена Високи део и речног корита. Површина коју обухвата износи 66,66 ha. На овом подручју постоје заједнице од посебног значаја за науку чине заједница смрче са киселицом и смрче са маховином. У оквиру овог резервата налази се огледна површина за биолошка истраживања института „Синиша Станковић“.

Концепт заштите усмерен је на очување тресаве, смрчевих шума у целини и свих биљних и животињских врста које се ту јављају. Најзначајнији представници птица су: мала мухарица, горска ластва, планинска црвенперка, сури орао и царић.

Метође

Налази се на десној долиној страни Брзећке реке и обухвата кањон реке са околном шумом у којој се јавља тиса. Површина износи 110,58 ha.

У оквиру резервата налази се светилиште Метође, који представља сакрални споменик са прилазном стазом од око 600 m, као и гејзир хладне воде чији млаз достиже 5-6 m висине.

Резерват карактерише шест фитоценолошких различитих смрчевих и букових заједница. Бројне су шуме смрче и јеле које се простиру до 1.800 m, а стабла букве достижу висину до 40 m.

Птице које су овде заступљене су: сиви соко, сури орао, царић, мала мухарица, горска ластва и планинска црвенперка.

Јелак

Налази се на десној страни клисурасте долине Брзећке реке, на локалитету Панићки јелак. Површина резервата износи 59,17 ha.

Основна вредност овог резервата јесте присуство тисе, ретке и реликтне биљне врсте планинског јавора, као и мешовите шумске заједнице тисе и јеле.

Фауна птица које су овде заступљене су: крстокљун, дрозд, огрличар, кратокљуни пужић, обичан попић.

Суво Рудиште

Налази се на североисточним падинама Сувог Рудишта, на делу падине који се пружа од Панчићевог врха према изворишту Брзећке реке и обухвата локалитет Крчмар вода. Површина му је 50,63 ha.

Најзначајније вредности резервата су климарегионалне заједнице боровнице, клеке и субалпске смрче, као и заједнице типа метличасте власуље. Заштита на овом простору односи се на заштиту субалпске жбунасте вегетације, изданских вода и на заштиту земљишта од ерозије.

Птице су заступљене врстама: балканска ушата шева, планинска трептаљка, траварка, белка и горска јурчица.

Гобелја

Налази се на Малој Гобелји, обухватајући чепенку Гобелјске реке и простира се од лучно извијеног гребена на линији Оштри крш – Велика Гобелја – Мала Гобелја, до корита Гобелјске реке. Површина овог резервата износи 138,64 ha.

Најзначајнија вредност овог подручја јесте рефугијум изнад клисуре Гобелјске реке, на чијим стрмим странама расте рунолист, глацијални реликт који представља угрожену врсту у Србији.

Заштита на овом простору односи се на очување налазишта рунолиста који на Копаонику расте једино на овом месту, чија је популација заштићена управо због њиховог неприступачног станишта.

Барска река

Налази се на десној долињској страни Барске реке, на Равном Копаонику. Обухвата површину од 89,92 ha.

Основну вредност представља богатство вегетације, која је орографски и хидролошки условљена. Овај простор карактерише вертикално смењивање вегетације од смрчевих, буково-смрчевих, буково-јелово-смрчевих па све до чистих букових шума.

Представници птица на овом подручју су: гаџаста кукумавка, шумска шљука, осичар и кобац.

Козје стене

Представљају природни резерват који се налази на западној страни планине, на левој страни клисуре Самоковске реке изнад које се уздижу атрактивне стене по којима је овај резерват и добио име. Његова површина износи 431,98 ha чиме је обухваћена клисура, цео гребен Козје стене, вис Кукавица и источне падине Јадовника. Овај резерват карактерише се са неколико специфичних целина. Кањонски део карактерише се ендемичним биљним врстама, као и великом разноликошћу животињског света.

Реликтне шуме клисуре Самоковске реке граде смрче и јеле, као и заједнице смрче, јеле и вреса. Ово је једини природни резерват у оквиру кога расте ендемична биљка *Viola kopaonicensis* (копаоничка љубичица). Травна вегетација Јадовника и Кукавице представља снажну основу исхране животињских врста.

Ово место представља и значајан орнитолошки резерват, јер се могу пронаћи врсте као што су: сиви соко, орао змијар, осичар, балканска ушата шева и многе друге врсте.

Локалитет Козје стене

Дубока

Налази се на левој долињској страни реке Дубока, пењући се од речног корита од 1.020 до 1.780 метара надморске висине и обухвата површину од 97,33 ha.

Најзначајније вредности јесу реликтне заједнице букве са шашиком и букве са црним грабом која је једина на Копанику, као и реликтна заједница планинског јавора са субалпијском буквом.

Резерват представља станиште следећих птица: осичар, јастреб, крстокљун, сова утина, вуга, шумски звиждук и ватроглави краљић.

Јеловарник

Овај резерват обухвата површину од 57,14 ha. Највећу вредност овог подручја представља истоимени водопад око кога се налазе природне полидоминантне шуме букве, букве и смрче и планинског јавора.

Птице које су заступљене су: планинска плиска, воденкос, сива сеница, руси сврачак, царић и зимовка.

Беле стене

Обухвата жљеб Беле стене као и шуме које се спуштају све до Метођа и Јелака, са површином од 76,21 ha.

У оквиру резервата налазе се биљне заједнице ливада, камењара, стена, шума и грмуша ђеврљуша.

Поред природних резервата посебну вредност представљају и бројни споменици природе. Најзначајнији међу њима су камене гранитне фигуре (Лисичја стена, Пајин гроб, Суви врх, Јанков брег, Бабин гроб, Високи део, Караман – Вучак), трагови плеистоценске глацијације (циркови Крчмар, Широки и Велика Гобелја), геолошки споменици (Велика стена, Велика Сиљача, Јелица, Жљеб, Гвоздац и Оштри крш), извори и врела (врело Дубоко, Гвоздац, Марине воде, Крчмар, водопад Барска река и Семетешко језеро), али и строго заштићени водотоци извора Самоковске, Гобелјске, Барске, Брзећке и Дубоке реке.

Милош Мршовић

ЕКОЛОГИЈА НА ДВА ТОЧКА

Да ли сте се икада запитали колико килограма отпада произведе просечна породица у Србији за седам дана? Немојте се напрезати, ево одговора, око 150 kg. Од те количине 45% представља органски материјал, 12% папир, 9% ПЕТ амбалажа, 9% стакло и 5% метал. Остатак је отпад који не спада ни у једну наведену групу. Шта нам говоре ови подаци? Уколико бисмо селектовали отпад, одвајали ПЕТ амбалажу, алуминијум, папир и стакло, смањили бисмо количину отпада која заврши на депонијама и тиме продужили животни век нашој планети, учинили да она постане подношљивија за живот. Поред тога добили бисмо и јефтиније, рециклиране материјале који би смањиле цене многим производима.

Али доста чињеница и бројки. Ови подаци су наведени као пример шта све можемо да урадимо уколико се озбиљно посветимо проблему заштите животне средине. Да би се достигао тај ниво потребно је, пре свега, подићи свест људи, објаснити им због чега је то неопходно и какве су последице уколико се не прибегне тим мерама.

Вођен еколошком свешћу, жељом за авантуром и заљубљеношћу у природу и рекреативни бициклизам, одлучио сам почетком године да учествујем у другом еколошком бицикличком каравану, који је организован од стране Зелене листе Србије, у циљу промоције вишемесечног рада 12 невладиних организација на територији Србије у кампањи која је вођена под паролом „Опланети се! Рециклирај“.

Идеја је била да тридесетак бициклиста за 12 дана пређе пут од Враћа, преко Лесковца, Ниша, Књажевца, Зајечара, Бора, Жагубице, Петровца, Костолца, Беле Цркве и Панчева до Београда. Укупно око 650 km. На том путовању организован је велики број еколошких акција, пре свега образовног, али и практичног садржаја. Пре каравана одржан је велики број оваквих дешавања по читавој Србији и караван је заправо био завршница свих тих догађаја. Бицикл је изабран као идеално еколошко превозно средство које не загађује животну средину, промовише здрав живот и пружа невероватан осећај слободе кретања.

Како је протекло тих дванаест дана путовања по Јужном Поморављу, Источној Србији и Банату? Преносим Вам у виду путописа моје утиске са другог еколошког бицикличког каравана.

26.06.2010.

За полазну тачку каравана организатори су одлучили да буде Врање у које смо дошли дан пре почетка каравана. Локација Врања идеална је за почетак оваквих вишедневних бицикличких тура због конфигурације терена која не захтева превелик напор. Међутим, упркос доброј прогнози меторолошке службе, прво јутро изгледало је прилично разочаравајуће. Досадна киша, пад температуре и ниска магла никако нису деловале мотивишуће на нас бициклисте, који смо тог дана планирали да возимо око 80 километара до Лесковца, али помисао да треба да се провучемо кроз Грделичку клисуру, једну од најлепших у Србији, као ветар је улила снагу у бицикличка једра.

Грделичка клисура као што је познато спаја две велике котлине на Јужној Морави, Врањанску и Лесковачку. Кроз маглу, повремено су се могли опазити у даљини купасти врхови Грот и Облик, који су остаци некадашњег вулканизма у овом крају. Након четири сата вожње угледали смо Лесковац, чији су нас одличан затворени базен и топла вода веома брзо вратили у нормално стање.

27.06.2010.

Пут од Лесковца до Ниша протекао је без већих проблема. Нишка котлина нас је дочекала слабом кишом, на сву срећу кратком. Чак нас је при уласку у град сачекало и сунце, поред бројних људи, знатижељника и пријатеља. Смештај у хостелу и топла вечера брзо су нам повратили снагу а концерт Јосипе Лисац на Тврђави припремио нас је за наредни дан.

28.06.2010.

Од како смо сазнали за караван и његову путању, највише страха од напорне вожње уливала нам је деоница преко Грамаде и Тресибабе између Ниша и Књажевца. Велика висинска разлика и веома стрм терен нимало нису обећавали добар провод. Међутим, некако, без превеликих напора и уз неколико кратких пауза караван је успео да се докопа највишег превоја на Тресибаби (950 m) који нас је дочекао величанственим погледом на највиши врх Србије, Миџор на Старој планини, на Књажевачку котлину и вијугаву долину Трговишког Тимока. Тај поглед био је једнак напору који смо савладали пењући се на превој. У наредних петнаестак минута уживали смо у брзој вожњи

према Књажевцу у којем смо били дочекани од стране других бициклиста.

Књажевац, град на две велике реке, којег су пре једног века називали и „Мала Венеција“ заиста заслужује тај епитет. Наиме у граду се, поред старе чаршије, налази још и пет мостова, који спајају обале преко Трговишког и Сврљишког Тимока. На излазу из града, ове две реке спајају се и чине Бели Тимок. Већ при самом улазу у Књажевац путник може да наслути његову питому форму и архитектуру која није превише нарушена новим и високим зградама. Најлепши поглед на град пружа се са Тресибабе, када се из птичије перспективе град чини као неко гнездо ушущкано у обронцима Старе планине, Тресибабе и Тупижнице. Централна улица и пешачка зона уз Сврљишки Тимок одишу вековном старошћу а фасаде крију детаље из скорије историје. Књажевац се некада називао Гургусовац, по бројним птицама гургусанима који и дан данас представљају симбол града, али је после ослобођења од Турака, у част књаза Милоша град назван Књажевац.

29.06.2010.

Траса од Књажевца до Зајечара (46 km) протеже се кроз читаву долину Белог Тимока. Бели Тимок је на прелазу из Књажевачке у Зајечарску котлину усекао предиван Вратарнички кањон, један од најлепших у сливу Тимока.

Зајечар је центар истоименог округа, малена варош смештена на ушћу две велике реке, Црног и Белог Тимока, који од овог места губи део свог назива и постаје само Тимок. Прелепа зграда општине и позориште указују на дугу културну традицију овога града. Након кратке вожње и пређених око петнаестак километара долази се до надалеко чувене римске царске палате Феликс Ромулијана, која је била и на рути каравана, тако да смо читаво после подне уживали у овом римском утврђењу. У центру Зајечара је организована акција у којој смо малишане учили како да селекују отпад. Велики број деце и родитеља, знатичељника и медија само су нам потврђивале да радимо праву ствар.

30.06.2010.

Из Зајечара упутили смо се у правцу Бора и великог андезитског масива који са својим угашеним вулканима и карактеристичним купастим узвишењима подсећа путнике на давну прошлост када је овим крајем владала лава. Напуштајући Зајечар залазили смо у карпатски део Србије кроз који ћемо се возити у наредних неколико дана. Овај део Источне Србије својом тајанственошћу и аутентичном природом привлачи све већи број како страних туриста тако и планинара и

бициклиста. Овај простор вековима уназад насељава влашки народ, који је својом културом, обичајима и начином живота употпунио слику Карпата велом тајанствености. Бројни пагански обичаји и данас су задржани у стовништву овог краја, као што су избегавање пећина јер у њима живе душе умрлих и премошћавање река како би душе умрлих могле да пређу на супротну обалу. Задржан је и стари влашки обичај стрнцање, који је можда један од најлибералнијих обичаја у Србији. У етнолошком и географском смислу, Карпатска Србија представља најоригиналнији простор за проучавање.

Боравак и купање на Борском језеру створили су одличну подлогу за напор који нас је чекао следећег дана.

01.07.2010.

Јутро, цвркул птица из даљине, праћакане риба у Борском језеру, Тилва Њагра и Тилва Мика у измаглици, неки су моменти на које нисмо имали довољно времена да обратимо пажњу. Чекала нас је веома напорна деоница од Саваче на Борском језеру до Ждрела, надомак Петровца у којој смо морали да савладамо превој Црни врх (900 m). Његова висина није велика али пут од Борског језера до Црног врха је јако стрм и захтева велику психофизичку кондицију, коју смо ми на сву срећу, до тада изградили. Напорна вожња, полицијска пратња која није могла толико споро да вози кола, јако стрм терен, дугачка колона бициклиста у којој се сваки учесник борио са узбрдицом, само су нека од слика које би требало да дочарају сав напор који је уложен како би се савладао успон. Као и обично, након великих успона следе велике низбрдице, тако да смо се за кратко време и при великој брзини (и до 70 km/h) нашли у Жагубици, тик поред врела Млаве.

02.07.2010.

Данашњи дан одређен је за паузу у вожњи, тако да смо имали довољно времена да упознамо Жагубицу и околину. Које су то знаменитости које Жагубицу чине посебном? Сви наравно знају за врело Млаве, које је највеће врело у Србији, како по површини, тако и по издашности и дубини. Али недалеко од врела налази се и велики рибњак поточне пастрмке, који је исто тако данас један од највећих у Србији. У Жагубици се налази и вероватно једна од највећих приватних збирки предмета и писаних материјала из бивше СФРЈ. У питању је велика колекција предмета, смештених у старој кући, која је увек отворена за посетиоце.

03.07.2010.

Напуштајући Жагубицу прошли смо поред Тршке цркве која представља најстарији црквени споменик у овом делу Србије. Предпоставља се да је саграђена у 13. веку. На овој деоници имали смо прилику да уживамо у погледу на Бељаницу према западу и Хомољским планинама према истоку. Све време кретали смо се долином Млаве, реком која је на својем току усекла импозантну Горњачку клисуру. Вожња кроз клисуру је јако занимљива јер поред свих природних лепота у клисури се налази и манастир Горњак, идеално место за паузу након узбрдице. Занимљивост ове клисуре је и у томе што излазак из ње представља право изненађење за путника. После дуге константне вожње долином Млаве која је ушушкана између Бељанице и Хомољских планина, одједном се, на излазу из Горњачке клисуре пружа прелеп поглед на широку и питому Стишку равницу. У селу Ждрело налази се дом извиђача у којем смо били смештени. Ноћили смо под звезданим небом у шаторима и поред велике логорске ватре, која је читав догађај учинила нестварним. У селу Ждрело налази се и бушотина из које излази топла бањска вода која нам је онако уморнима омогућила да уживамо у њеним чарима.

04.07.2010.

Од данас па до краја путовања више нас нису чекале узбрдице. Возили смо по дну Панонског басена, међу лесом и пешчаним динама. Пут до Костолца био је монотон али је и кратко трајао. Међутим сви смо једва чекали сутрашњи дан због разних sitница које су нас чекале.

05.07.2010.

Прву станицу направили смо у Виминацијуму, древном римском војном логору који се налази недалеко од Костолца. Својом величином и бројношћу људи који су у њему живели представљао је јако дуго неосвојиво утврђење.

Након кратке вожње доспели смо на Дунав и насеље Рам. Ово место је познато по пешчари, тврђави али и по скели која превози аутомобиле и, у овом случају бициклисте, на другу обалу Дунава, у Банат. Вожња скелом траје петнаестак минута и право је уживање посматрати са средине дунава равницу на једној и обронке Карпата на другој, румунској страни. Крајња станица била је Бела Црква, мало насеље на крајњем југоистоку Баната, недалеко од границе са Румунијом.

06.07.2010.

Путовање се лагано ближило крају. Још два дана вожње и стижемо у Београд где би требало да будемо дочекани од других бициклиста са којима ћемо возити до Аде Циганлије, где је у част успешне завршнице каравана планиран свечани дочек.

Вожња кроз Делиблатску пешчару има своје чари. Иако је наизглед равница, пут води преко фосилних дина које разбијају монотонију равничарских крајева. Дубовац, Шумарак, Гај, само су нека од насеља кроз која смо се провозали носећи наше еколошке поруке на бициклима.

07.07.2010.

Завршница каравана. Пре поласка за Београд свратили смо у рециклажни центар у насељу Војловица, надомак Панчева, где су нас радници упознали са процесом рециклирања електронског и електричног отпада.

Од Панчева до Београда пратило нас је неколико десетина бициклиста из Панчева а у Београду нам се придружило још љубитеља двоточкаша. На Ади Циганлији приређен је велики дочек уз мноштво заинтересованих пролазника.

И ето... шта рећи као закључак након провозаних 650 km, по киши, ветру, јаком сунцу, по стрмим али живописним брдима и лаганим али монотоним равницама, након величанствених погледа на пределе који се само са бицикле могу сагледати на прави начин? Да ли смо „опланетили” људе са којима смо разговарали и којима смо ширили еколошке поруке? Шта закључити из бројних сусрета са локалним становништвом, странцима, па и неким државним функционерима и медијима, након дружења са децом коју смо учили како бити исправан према природи и како јој вратити оно што је њено? Можда је довољно цитирати америчког филозофа и песника Ралфа Валда Емерсона који је пре скоро два века написао: „Нека нас природа поучи свом реду, јер она увек иде најкраћим и најбољим путем“. А можда је довољно рећи само „опланети се“!

Ратомир Веселиновић

ДОЛИНА КРАЉЕВА У ЕГИПТУ

Долина краљева се налази недалеко од древног града Тебе, некадашње престонице горњег Египта. Долина Бибан ал-Мулук или „капија краљева“ на западној обали Нила, место је где се налази славна некропола египатских владара од XVIII до XX династије (1570.-1070. године п.н.е.). Над њом се уздиже брдо Ал-Курн у облику пирамиде, која се често назива „круном Тебе“. Овде су до сада откривене 63 гробнице различите величине, од једноставних удубљења до сложених гробница са више од стотину одаја, у којима су сахрањивани владари из периода Новог краљевства, чланови њихових породица, као и повлашћени припадници племства. Цео комплекс Долине краљева, заједно са тебском некрополом, налази се на листи Светске културне баштине под заштитом UNESCO од 1979. године.

Долина краљева

Пуно име некрополе у давно време гласило је „Велика и величанствена некропола милиона година фараона, живота, снаге и здравља западно од Тебе” или скраћено „Велико место”.

Прича о Долини краљева почиње изненадном одлуком фараона Тутмеса I да одвоји своју гробницу од загробног храма. Осим тога, одлучио је и да не буде сахрањен у репрезентативном споменику, већ на недоступном и скровитом месту. Ова одлука прекинула је традицију дужу од седамнаест векова. Његов главни архитекта, Инени, ископао је гробницу унутар стене. Улаз у гробницу повезан је стрмим пролазом са просторијом у којој ће бити смештен саркофаг. Овакав план гробнице пратили су и фараони након Тутмеса I. На изградњи и украшавању гробница радили су становници оближњег села Деир ел-Медина које се налази између Долине краљева и оближње Долине краљица. Свакодневни живот ових радника насликан је у неким гробницама, описан у неким документима, а можда се овде и десио први забележени штрајк радника.

Тутанкамонова амајлија, тзв. „срце скарабеј“

Вечни починак Тутмеса I, као и већине фараона трајао је кратко. Упркос даноноћном надзору стражара, гробнице су пљачкане, а

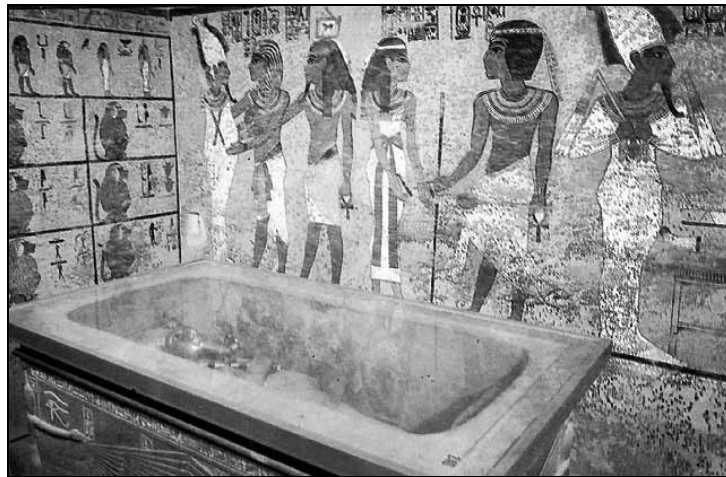
драгоцени предмети из њих одношени. Један од траженијих предмета била је амајлија која је полагана на срце мумије приликом сахрањивања фараона. У складу са египатском митологијом, ова амајлија, тзв. „срце скарабеј“ требало је да помогне фараону у тренутку када његови поступци судњег дана буду процењивани и омогући му вечни загробни живот.

Фараони на овом изолованом месту нису мирно почивали. За време слабе владавине Рамзесида (владара деветнаесте и двадесете династије египатског Новог краљевства), некада моћан ауторитет свештеника Амона је умањен. Свештеници су остали посвећени преминулим краљевима. У намери да им обезбеде загробни мир, почели су да тајно премештају краљевске мумије са једног места на друго. Премештање мумија било је често, а мумија Рамзеса III премештана је чак три пута. Свештени Амона одлучили су да на једном месту сахране мумије фараона. На неприступачном месту, у планини Деир ел-Бахри ископали су пећину дубоку око дванаест метара. Дугачак ходник водио је у пространу одају. Током ноћи, осветљени бакљама, попут пљачкаша гробница, свештеници су пренели фараоне из њихових саркофага у новоископану просторију. Обележене мумије фараона, без одређеног реда су поређани у необележеној гробници. Ахмосе (Амозис I) оснивач осамнаесте династије, лежао је крај Тутмеса III, Рамзес II смештен је крај свог оца Сетија I. Тела четрдесетак великих владара лежала су у срцу планине готово три миленијума.

Ахмед Абд ел Расул, млади пљачкаш гробова, из села Курна, случајно је пронашао тајну гробницу 1875. године. Овај човек и његова браћа чували су тајну шест година. За то време обогатили су се тргујући предметима који су припадали краљевским мумијама. Тајна је откривена 5. јула 1881. године. Након дугог испитивања млади Арапин је одвео до улаза у ову скровиту гробницу Емила Бругша, тадашњег директора Египатског музеја у Каиру. Пар дана касније, мумије су спаковане и пренете на обалу Нила, где је чекао брод за Каиро. Када се прочуло да фараони напуштају своју вековну гробницу, становници долине су се окупили на обалама Нила. Они су овде одавали поштовање старим краљевима, мушкарци су пуцали из пушака, а жене су плакале.

Гробнице углавном личе једна на другу. Улаз је усечен у стену. Зидови, најчешће дугачког ходника са бројним нишама осликани су сценама из живота фараона и египатске религије. Ходник се спушта и вероватно симболизује силазак бога Сунца у подземни свет.

На крају ходника је просторија у којој је био смештен фараонски саркофаг. У гробницама често постоји и окно, за које неки сматрају да је требало да одводи вишак воде и спречи плављење гробнице, док неки мисле да су окна копана из магијских разлога. На зидовима се налазе и сцене из Књиге Земље, Књиге каверни и других религијских списа. Таваница загробне одаје често је осликана сценама из Књиге неба, у којој је описано путовање Сунца од заласка до поновног изласка. Изглед гробнице зависио је и од дужине фараонове владавине. У гробницама су се налазили и предмети који би требало да омогуће фараону удобан загробни живот. Било је ту предмета које је владар користио у свакодневном животу, али и предмета посебно израђених за загробни живот и магијске ритуале.

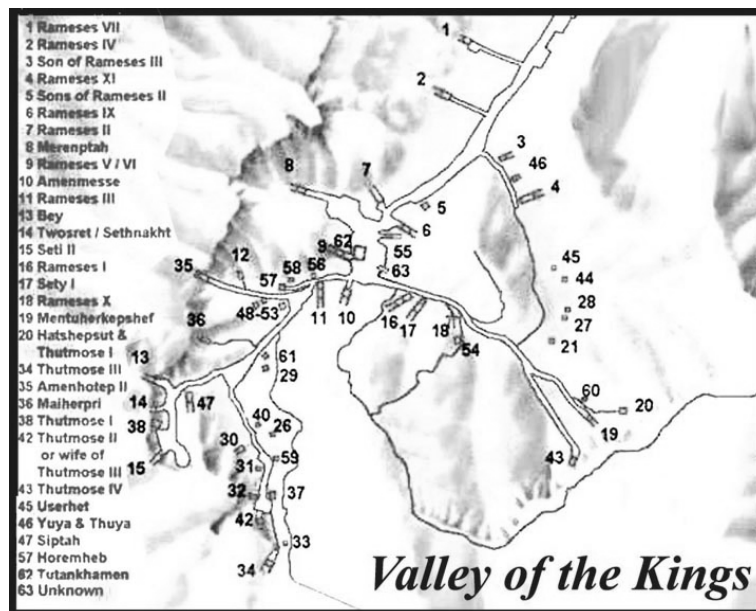
Унутрашњост Тутанкамонове гробнице

У гробницама су постојали и бројни одбрамбени механизми, лажне дворане и врата, ископане провалије и смртоносне замке. Све је то требало да обесхрабри пљачкаше гробница и осујети њихове намере, али их ништа од тога није зауставило у пљачкању драгоцености непроцењиве вредности.

Неке гробнице су скромних димензија, док су неке веома велике. Тако гробница грађена за синове Рамзеса II има око две стотине пролаза и просторија. Изградња гробнице почињала је убрзо по крунисању

фараона. Што је неки фараон дуже владао, гробница му је била већа и детаљније осликана.

Џон Гарднер Вилкинсон, један од оснивача египтологије, обележио је гробнице у долини и хронолошки поређао фараоне. Године 1827. Вилкинсон је гробнице обележио на једноставан начин - четком и фарбом уписао је слова KV (која представљају почетна слова енглеских речи "King's Valley" - Долина краљева) и број гробнице, почевши од најниже тачке у долини. Крећући се дуж главне стазе, обележио је гробнице са леве и десне стране, стигавши до петнаесте, да би потом обележио и гробнице дуж попречних стаза. До данас су обележене 63 гробнице, али нека ископавања тек предстоје.

Распоред гробница у Долини краљева

Озбиљнија истраживања Долине краљева трају готово три века. Међутим, бројни графити на грчком, латинском, феничком, ликијском, коптском и другим језицима на зидовима гробница сведоче да су их посећивали и антички туристи. Са сигурношћу је утврђено да су неки

графити написани у трећем веку пре нове ере. У то време било је познато једанаест гробница.

Наполеонова истраживања крајем осамнаестог века донела су открића неких гробница и карте са уцртаним локацијама гробницама. Европска истраживања трају током деветнаестог века, посебно охрабрена након Шамполионовог дешифровања хијероглифког писма.

У време истраживања Хауарда Картера, на почетку двадесетог века, Долина краљева већим је делом била истражена. Било је оних који су, попут Американца Теодора Дејвиса, сматрали да више нема неоткривених гробница. Картер се са тим није слагао и од 1917. године, претраживао је Долину краљева са намером да пронађе Тутанкамонову гробницу. До 1922. године, лорд Карнарвон је у истраживања уложио више од педесет хиљада британских фунти. Картер је истраживања вршио у троуглу између гробница Рамзеса II, Мернептаха и Рамзеса VI, убеђен да се ту налази Тутанкамонова гробница. У јутро 4. новембра 1922. године крај улаза у гробницу Рамзеса VI откривен је први степеник, а затим и свих дванаест који су водили до затвореног улаза у гробницу, запечаћену печатима чувара Долине краљева. Картер је поново покрио степенике и послао телеграм финансијеру истраживања, лорду Карнарвону. Лорд Карнарвон је у Луксор стигао са ћерком Евелин 23. новембра 1922. године. Ископавање је почело дан касније, да би 26. новембар постао, по сопственом признању, најважнији дан у животу Картера. Унутар гробнице пронађена је комплетна посмртна опрема Тутанкамона. Неки од најзначајнијих предмета античког света, пронађени у Тутанкамоновој гробници, данас се налазе у Египатском музеју у Каиру.

План Тутанкамонове гробнице је једноставан. Од улаза до предсобља води ходник дуг око девет метара. Лево од предсобља је просторија са намештајем и понудама, а десно је главна загробна просторија која је повезана са трезором. У гробници је пронађено око три и по хиљаде претежно златних предмета. То су златне кочије, кревет и бројни предмети који привлаче пажњу.

Пажњу привлачи велики саркофаг од црвеног кварцита у ком су била смештена три позлаћена дрвена ковчега. 12. фебруара 1924. године краном је подигнут блок гранита тежак око тону и по, који представља поклопац саркофага. Унутар саркофага био је дрвени ковчег украшен позлатом са уметнутим стаклом и полудрагим камењем, на ком је фараон приказан као бог Озирис. У овом ковчегу, који је отворен годину дана касније, био је други позлаћен и украшен ковчег на ком је

било ланено платно и венци цвећа. У њему је био и трећи ковчег од стотину десет килограма злата. Краљ је приказан са капом са кобром на челу, огрлицом са златним и керамичким перлама, док у рукама држи скиптар и бич, два симбола египатског краљевства. У овом ковчегу је била нетакнута мумија Тутанкамона, прекривена златом и драгуљима. Лице деветнаестогодишњег владара било је прекривено златном посмртном маском опточеном полудрагим камењем.

Златна маска Тутанкамонове мумије у Египатском музеју у Каиру

Управо је откриће гробнице овог фараона учинило славним. Била је то једина неопљачкана гробница која је крила велико богатство. Поставља се питање каква су богатства била скривена у гробницама моћнијих фараона.

Фараонске гробнице су фасцинантне. Осим Тутанкамонове гробнице, пажњу туриста заокупљају и гробнице Рамзеса I, Рамзеса II, Рамзеса III, Рамзеса IV, Рамзеса VI, Рамзеса IX, Хоремхеба, Аменхотепа II, Сетија I, Сетија II, Тутмеса III и других владара древног Египта. Истраживања Долине краљева трају и данас. У току је и пројекат картирања Тебе, који ће сигурно донети нека нова сазнања.

Данас, посета комплексу Долине краљева започиње у објекту у чијем је централном делу смештен тродимензионалан модел Долине краљева. У једном делу овог објекта се пројектује кратак документарни филм о открићу Тутанкамонове гробнице, коју и данас обавија вео мистерије. Из овог објекта туристи се превозе пар стотина метара до места одакле креће шетња кроз Долину краљева. Већина гробница није отворена за посету, отворено их је осамнаест. Туристи најчешће обилазе по три гробнице, док се за разгледање Тутанкамонове и Ајове гробнице наплаћују посебне улазнице. Туристичким водичима више није дозвољено да причају унутар гробница, а од посетилаца се очекује да у тишини прођу кроз гробницу. На тај начин штити се декорација на зидовима гробница. Сваку групу туриста која улази у гробницу прати локални чувар, док чувари стоје и испред улаза у гробницу. Фотографисање фото-апаратима и мобилним телефонима строго је забрањено у целом комплексу.

Прави љубитељи античког света не пропуштају прилику да посете Египат. Долина краљева, место на ком су почивали највећи владари Египта, један је од незаобилазних локалитета који привлачи туристе из целог света.

Алекса Попадић

УСКРШЊЕ ОСТРВО - човек против природе -

Ускршње острво, Рапа Нуи (Велики Рапа) или Пупак Света (*Te pito o te henua*) за своје првобитне становнике било је једино насељено парче земље на свету. Представља једно од најизолованијих насељених места на свету. Релативно је мале величине, око 165 km², удаљено је 3.200 km од најближег континенталног копна (Ј. Америка) и 2.074 km од најближег насељеног места (острва Питкерн). Идилична слика острва коју гледамо данас сушта је супротност онога што се дешавало у протеклих 1.500 година. Иако због саме величине острва прича о Ускршњем острву површински делује неважно, она може бити суморно упозорење остатку света.

Холандски адмирал Јакоб Рогевен био је први човек који је посетио острво и то на Ускрс 1722. године, па одатле и потиче назив Ускршње острво. Тамо је затекао примитивно друштво са негде око 2.000 домородаца, захваћено тоталним хаосом, ратом али и канибализмом услед недостатка хране. Током следеће посете Европљана 1770. године, Шпанци су извршили анексију острва, али је оно било толико удаљено, ретко насељено и оскудно ресурсима да формална колонијална окупација никада није остварена. Било је још неколико кратких посета острву крајем осамнаестог века, укључујући и ону од стране капетана Кука 1774. године. Почетком деветнаестог века један амерички брод одвео је 22 становника на острво Масафуера недалеко од обале Чилеа како би радили као робови. Од тада, популација је наставила да опада, као и услови живота на острву. Године 1877. Перуанци су поробили скоро целу популацију острва, оставивши само око 110 старих и деце. Након свега острво преузимају Чилеанци и претварају га у огромни ранч за 40.000 оваца, а преостало становништво остаје ограничено на једно мало село.

Оно што је и поред прљавштине и варваризма запањило и заинтриговало прве европске посетиоце јесу докази о некада напредном и успешном друштву. Расутих преко целог острва било је преко 870 масивних камених статуа (Моаиа), просечне висине преко 6 метара.

Када су антрополози почетком двадесетог века почели да разматрају културу и историју Ускршњег острва, сложили су се око једне ствари. Примитиван народ који је живео у условима сиромаштва и немаштине какве су затекли први Европљани на острву није могао да буде одговоран за тако напредне и комплексне технолошке задатке као што су резбарење, транспорт и подизање статуа. Ускршње острво је због тога постало „мистерија” и велики број теорија произашао је покушавајући да се обајсни његова историја. Неке од новијих идеја укључују посете људи из свемира или изгубљене цивилизације чији је континент потонуо у Пацифик остављајући Рапа Нуи као њихов остатак. Норвешки археолог Тор Хејердал у својој књизи „Аку-Аку” написаној 1950. године наглашава чудне аспекте острва и мистерије које леже скривене у његовој историји. Он је сматрао да је острво првобитно насељено из Јужне Америке и да су одатле људи наследили традицију градње монументалних скулптура и резбарења (слично традицији Инка). Тек наредни талас досељеника долазио је са запада тј. из Полинезије и они су били одговорни за изазивање ратова, пад популације и на крају потпуни нестанак досељеника из Јужне Америке. Иако је ова теорија мање екстравагантна од осталих, она никада није била озбиљно прихваћена од стране других археолога.

Историја Ускршњег острва не припада типу изгубљене цивилизације, нити мистерије. Она у ствари представља одличан пример зависности људског друштва од животне средине и тога колико су озбиљне последице њеног нарушавања. То је прича о народу који је, почевши од ограничене количине ресурса, створио једно од најразвијенијих друштава на свету, узевши у обзир технологију којом су располагали. Ипак, притисак који је трпела околина заједно са развојем острва био је огроман. Када животна средина више није могла да издржи притисак, друштво које је са муком грађено хиљаду година, пало је заједно са њом.

Колонизација Ускршњег острва спада у последњу фазу насељавања људи широм света. Први људи на Ускршње острво стигли су средином 5. века, у периоду у ком је Римско царство у западној Европи било пред распадом, Кина је била у хаосу услед пада династије Хан, у Индији је дошао крај Гупта царству, а Теотихукан је био најдоминантнији град Средње Америке. Ти први људи били су Полинежани, група народа која је заслужна за процес истраживања и насељавања широких пространстава Тихог океана. Полинежани потичу из југоисточне Азије и сматра се да су Тонгу и Самоу населили већ

1000. године пре нове ере. Идући даље ка истоку, око 300. године н.е. насељавају Маркиска острва, а одатле крећући се ка југоистоку у 5. веку стижу и до Ускршњег острва. Након насељавања скоро свих острва Пацифика, Полинежани су били најраспрострањенији народ на планети, обухватајући простор од Хаваја на северу до Новог Зеланда на југозападу и Ускршњег острва на југоистоку. Тај простор назива се Полинезијски троугао и два пута је већи од континенталног дела данашњих САД. Своја дуга путовања обављали су помоћу двоструких кануа, спојених централном платформом која је служила за транспорт и склониште путника, биљака, животиња и хране. Та путовања нису била случајна и она представљају значајне успехе у пловидби и поморству с обзиром да су преовлађујуће струје и ветрови супротног смера од оног којим је текла колонизација.

Када су први људи открили Ускршње острво, затекли су свет са мало ресурса. Иако је острво вулканско, сва три вулкана на острву била су неактивна најмање 400 година пре њиховог доласка. Дочекала их је умерена клима и углавном уједначена топографија са мањком дубоких долина. Вулканско порекло омогућило је плодност земљишта, али геологија острва и његова ниска надморска висина ограничавале су залихе свеже воде. Није било површинских токова, а једини извор свеже воде била су језера унутар кратера угашених вулкана. Због своје удаљености, острво је било станиште за мали број биљних и животињских врста. Било је присутно 30 домаћих врста биљака, око 30 врста птица, пар врста инсеката и две врсте малих гуштера. Сисари нису били присутни, а воде око острва садржале су само неколико врста риба. Са доласком човека, дошло је и до интродуковања нових биљних и животињских врста. Полинежани су на својим родним острвима зависили од релативно малог броја биљака и животиња. Једине припитомљене животиње биле су кокошке, свиње, пси и полинезијски пацов, док су главне биљне врсте биле хлебно дрво, тропске биљке таро и јам, банана, кокос и индијски кромпир. Досељеници су са собом од животињских врста донели само кокошке и пацове, а убрзо су схватили да клима није одговарала суптропским врстама као што су хлебно дрво и кокосова палма, док су две основне врсте у њиховој исхрани (таро и јам) једва опстајале. Стога се њихова исхрана састојала углавном од индијског кромпира и кокошијег меса. Једина предност те монотоне (али ипак нутритивно адекватне) исхране била је та што се кромпир са лакоћом узгајао и остављао је доста времена за друге активности.

И даље је непознато колико је првобитних досељеника било, али се процењује да тај број варира између двадесет и тридесет људи. Како је популација острва расла, усвајале су се и форме социјалне организације сличне онима у остатку Полинезије. Основна социјална јединица била је проширена породица. Земља је била у заједничком власништву и заједно се обрађивала. Блиско повезана домаћинства образовала су кланове, од којих је сваки имао сопствени центар за религиозне и церемонијалне активности. Сваким кланом управљао је старешина који је био задужен да организује и диктира активности, као и да буде централна фигура у расподели хране и других битних потрепштина. Управо је овај вид организације друштва и борби (вероватно и конфликта) између кланова довео до највећих достигнућа цивилизације Ускршњег острва, а на крају и до њеног колапса.

Насеља су била распрострањена по целом острву, а најчешћи вид организације биле су мале групе колиба са усевама на простору између њих. Друштвене активности одигравале су се око одвојеног церемонијалног центра који је коришћен већим делом године. Главни споменици биле су велике камене платформе под називом *аху*, сличне онима у осталим деловима Полинезије. Те платформе користиле су се за сахране, обожавање предака и комеморацију преминулих вођа. Оно што је Ускршње острво чинило другачијим од осталих јесте чињеница да обрада усева није захтевала превише времена и напора, па су због тога имали доста слободног времена за церемонијалне активности. Резултат тога је креација најразвијенијег од свих полинежанских друштава, али и једно од најкомплекснијих на свету, узимајући у обзир ограничену количину ресурса. Острвљани су придавали велики значај одржавању сложених ритуала и изградњи споменика. Неке од церемонија подразумевале су и рецитације текстова из јединог познатог облика писања у Полинезији званог „ронгоронго”. Један сет комплексних ритуала везаних за култ човека птице одржавао се у Оронгу, насељу састављеном од 47 специјалних камених кућа и бројних платформи. Оронго се налази на југозападном крају острва, са једне стране на ивици кратера вулкана Рано Кау, а са друге на 250 m високој литици. Главни центри церемонијалних активности били су аху. Преко 300 ових платформи изграђено је на острву, углавном близу обале. Ниво интелектуалног достигнућа барем једног дела друштва Ускршњег острва може се закључити на основу чињенице да је велики број ахуа имао прецизна астрономска поравнања, углавном према зимској краткодневици и равнодневици. На њима су подизали између једног и

петнаест огромних споменика (моаи) који и данас опстају као подсетник на уништено друштво Ускршњег острва. Скоро сви (95%) моаи изрезбарени су од препознатљивог, збијеног вулканског туфа који се налазио на само једном месту на целом острву - унутар кратера угашеног вулкана Рано Рараку. При њиховој изради острвљани су користили само базалтна камена длета која се још увек могу наћи широм каменолома. Иако их често називају „главе са Ускршњег острва”, статуе представљају стилизоване торзое мушкараца. Израда и транспорт 887 статуа колико их је забележено до данас, захтевала је огромне креативне и физичке напоре. Највиши моаи, назван Паро, достиже висину од 10 m и тежи преко 75 t. Један незавршени моаи, дугачак је 21 m и процењује се да би по завршетку тежио око 270 t. На врх главе постављао се „шешир” од црвеног камена тежине и до 10 тона, који се доносио из каменолома на супротној страни острва. Израда статуа није представљала тежак задатак, али је захтевала доста времена. Највећи проблем представљао је транспорт статуа од каменолома до ахуа који су се често налазили на удаљености већој од 15 km.

Статуе са Ускршњег острва

Решење које су острвљани користили за транспорт статуа представља кључну ствар за каснију судбину целокупног друштва. У недостатку било каквих запрежних животиња, за транспорт статуа

морали су да се ослањају само на снагу човека и коришћење стабала као ваљака. Популација острва равномерно је расла од мале групе насељеника у петом веку до 7.000 (неки истраживачи сматрају да би тај број могао бити и четири пута већи) становника око 1550. године. Током времена повећао се број кланова, али и ривалство између њих. До 16. века, стотине ахуа је изграђено, а са њима и скоро троцифрен број моаиа. Тада, када је друштво било на врхунцу развоја, дошло је до његовог наглог колапса, а преко пола статуа остављено је недовршено у каменолому. Узрок тог колапса и кључ разумевања „мистерије” Ускршњег острва била је масивна деградација животне средине у виду потпуне дефорестације острва.

Када су први Европљани у 17. веку посетили острво затекли су само шачицу изолованих стабала на дну најдубљег вулканског кратера Рано Као. Скорашња истраживања показала су да је у време насељавања Ускршње острво било прекривено густом вегетацијом укључујући и простране шуме. Са порастом популације дрвеће се секло ради огрева, конструкционог материјала, стварања пољопривредних површина, изградњу чамаца итд. Највећа потрошња била је ради транспорта великог броја статуа до церемонијалних места широм острва. Једини начин на који је то могло да се уради јесте гурањем и клизањем статуа преко на земљи поређаних стабала. Узимајући у обзир растојања између каменолома и ахуа и ривалство међу клановима, тај посао захтевао је огромне количине дрвета. Као резултат тога, до 1600. године острво је потпуно огољено, а изградња и подизање статуа потпуно је обустављено остављајући велики број моаиа на самом каменолому.

Дефорестација острва није утицала само на сложени друштвени и церемонијални живот, него и на свакодневни живот целокупне популације. Од 1500. године, недостатак дрвета натерао је многе становнике острва да напусте живот у дрвеним кућама и преселе се у пећине, а век касније услед потпуног нестанка, сви су морали да користе материјале који су им преостали. Били су ограничени на камена склоништа укопана у брда или климаве кућице од трске која је расла на ивицама језера. Нису више могли да праве кануе, већ само чамце од трске који нису били адекватни за дужа путовања. Риболов је такође био отежан јер су мреже правили од дрвета које више није постојало. Уклањање шумског покривача имало је велики утицај на земљиште које је већ било осиромашено неопходним компонентама услед дуготрајног обрађивања. Огољеност је довела до ерозије и до додатног одношења есенцијалних нутријената, а самим тим и до смањења приноса усева.

Једини извор хране на острву који није био под утицајем тих проблема биле су кокошке. Због све веће важности у исхрани морале су да се заштите од крађе, што је довело до изградње камених кућица за кокошке које датирају из овог периода. Одржавање 7.000 становника са таквим смањењем ресурса постало је немогуће и популација је нагло почела да опада.

Данашњи пејзаж Ускршњег острва

После 1600. године друштво Ускршњег острва почело је да се смањује и назадовало је у још примитивније услове. Без дрвећа, самим тим и без кануа, острвљани су били заточени на њиховом удаљеном дому, без могућности да избегну последице самопроузрокованог еколошког колапса. Утицај дефорестације био је једнако значајан како на социјалном, тако и на културном плану. Немогућност подизања нових статуа вероватно је имало разарајући утицај на систем веровања и социјалну организацију и доводило у питање сва темеље на основу којих је друштво било изграђено. Дошло је до повећања конфликта око све мањих количина ресурса, а касније и до скоро сталног ратног стања. Ропство је постало уобичајено, а недостатак протеина је многе становнике острва претворио у канибале. Један од основних циљева ратовања био је уништавање ахуа супарничког клана. Неколико ахуа преостало је у употреби као места за сахране, а остатак је напуштен. Величанствене камене статуе, превише масивне да би биле уништене,

обаране су на земљу. Први Европљани затекли су тек неколико усправних, али су и оне оборене до 1830. године. Када су их први посетиоци питали како су статуе донесене из каменолома, примитивни острвљани више нису могли да се сете како су њихови преци то остварили. Једино што су могли да кажу у вези моаиа је да су огромне статуе „ходале” преко острва. Европљани, видевши огољен предео, нису могли да замисле логично објашњење те појаве. Упркос свим потешкоћама, острвљани су током векова мукотрпно изградили једно од најразвијенијих друштава овог типа на свету. Хиљадама година живели су у складу са социјалним и религиозним обичајима који су им омогућили не да преживе на том острву, већ да на њему процветају. На много начина, то је представљало победу човекове генијалности и очигледну победу над тешким окружењем. Ипак, на крају, велике амбиције острвљана показале су се као превелике за ограничене ресурсе које су имали на располагању. Огроман притисак на животну средину довео је до њене тоталне деградације, а самим тим и до колапса друштва, до стања варваризма.

Острвљани, несвесни за постојање нечега ван њиховог острва, вероватно су били схватили да је њихов опстанак искључиво зависио од ограничених ресурса којим су располагали. Уосталом, острво је било довољно мало да га препешаче за дан или два и да сами увиде шта се дешава са шумама. Ипак, они нису били у стању да осмисле систем који би им омогућио да створе неку равнотежу са својом животном средином. Уместо тога, витални ресурси стално су се користили све до њиховог нестанка. Штавише, када су ограничења острва постала више него јасна, надметање између кланова за доступне ресурсе се повећавало и све већи број статуа се градио и преносио преко острва покушавајући да се обезбеде престиж и статус. Чињеница да је велики број моаиа остао недовршен или насукан у близини каменолома показује да није узимано у обзир колико је дрвећа преостало на острву.

Судбина Ускршњег острва не мора бити јединствена. Као и Ускршње острво, планета Земља има ограничену количину ресурса за подржавање људског друштва и свих његових захтева. Да ли ће остатак света бити благонаклон према свом „систему за одржавање живота” или ће поновити исту грешку коју су начинили становници Ускршњег острва, остаје нам да чекамо и видимо.

Миленко Миљкић

ЗЕМЉА И ЉУДИ
Популарно-научни зборник који траје шест деценија
- преглед садржаја -

Године 1950. Цвијићив ученик, сарадник и пратилац на бројним теренским истраживањима, Боровоје Ж. Милојевић (1885 – 1967), професор регионалне географије Универзитета у Београду, реализовао је једну значајну идеју и даривао нам часопис „Земља и људи” који израста са генерацијама географа. После смрти Јована Цвијића, Боровоје Ж. Милојевић је преузео готово све његове послове на факултету и у Српском географском друштву. Био је члан Српске академије наука и уметности, учесник оснивачке скупштине Српског географског друштва 1910. године, председник Српског географског друштва 1934-1936, 1936-1940. и 1959-1962. године, добитник Медаље Јована Цвијића 1960. године, вишегодишњи уредник друштвених издања и писац знаменитих дела о главним долинама, високим планинама, динарском приморју, Дурмитору, Јадру, Рађевини, лесним заравнима и пешчарама Војводине, панонском Дунаву, Охридској котлини, Јужној Македонији, Купрешком пољу, Банатској пешчари, регионалној географији, Боки которској и др. Године 1950. покренуо је популарно-научни часопис и дао му име „Земља и људи”.

Први број часописа „Земља и људи” појавио се из штампе 1951. године. Уз помоћ оснивача, уредио га је Петар Шобајић, који затим бригу о непоновљивој географској читанци, за све узрасте ученика, за сва школска опредељења, за све наставнике и љубитеље писане речи из различитих домена географије, препушта средњошколском професору Стевану Вујадиновићу, који је уредио 47 свезака „Земља и људи”. Са истим успехом, даљу бригу о часопису препознативих корица, преузео је Владан Дуцић који је протеклих десетак година увео значајне новине.

На првој страни, прве свеске популарно научног зборника „Земља и људи”, уређивачки одбор се обратио будућим читаоцима следећим речима:

„У тежњи да оживи наставу географије у средњим школама и да популарише географску науку, Наставни одсек Српског географског

друштва овом свеском почиње са издавањем свог зборника Земља и људи. Овај зборник доносиће научно-популарне чланке о нашој земљи и осталим деловима света, као и чланке о општим географским питањима. Циљ зборника је да ученицима свих виших разреда средњих школа пружи штиво које ће проширити и продубити њихово географско знање. Зборник обухвата сав материјал који је наставним програмом одређен за учење у вишим разредима. Зборник уједно има да послужи и као корисна литература наставницима географије у средњим школама. Наставни одсек Српског географског друштва настојаће да окупи за сарадњу на зборнику најбоље раднике на школској географији и на популарисању географске науке”.

Штампан у црно-белој техници, часопис већ добија прве илустрације у колору, које га чине све привлачнијим. Чини се да није далеко дан када ће све илустрације бити у колору, а сарадници бројнији и ауторитативнији, да ћемо достићи не само тираж већ и обим некадашњих издања, јер је свеска 26 за 1976. годину имала 317 страна, што још увек није достигнуто. За разлику од ове, свеска 43 за 1993. годину имала је само 46 страна. Највећи број прилога (по 29) имале су свеска 20 за 1971. годину и свеска 26 за 1976. годину. Најмање прилога (6) имала је свеска 43 за 1993. годину.

Највише прилога током шест деценија публикација објављивали су Стеван Вујадиновић, Стеван М. Станковић, Јован Трифуноски, Милорад Васовић, Михајло Костић, Душан Дукић и Томислав Ракићевић.

Треба се подсетити да је осамдесетих година прошлог века часопис Земља и људи штампан у 13.000 примерака, што је и за многе професионалне издавачке куће било недостижно. Времена су се променила, данас, као да сви мање читају, све мање желе упознати разноврстан географски свет који нас окружује, те се тираж свео на 200 примерака. Желели би да је то само привремено и да ће се вратити године када је „Земља и људи” стизала у готово све школске библиотеке у многе ђачке торбе и увек служила на добробит науке и наставе.

Уз јубилеј поводом стогодишњице постојања и рада Српског географског друштва (1910 – 2010), обележавамо појављивање из штампе 60. свеске часописа „Земља и људи”, који је израстао у непоновљиву школску литературу и библиотеку за сва ученике и све наставнике. У свим до сада одштампаним свескама зборника „Земља и људи”, објављено је скоро 1.000 различитих прилога.

Поводом различитих јубилеја, објављиван је преглед садржаја часописа „Земља и људи” (Стеван М. Станковић – Преглед садржаја бројева 1 до 20, „Земља и људи” 21, 1971. година и бројева 20 до 45, „Земља и људи” 45, година 1995; Предметна библиографија бројева од 1 до 25, „Земља и људи” 25, година 1975. Иван Поповић – Предметна библиографија бројева од 26 до 30, „Земља и људи” 31, година 1981. Жарко Миленковић – Преглед садржаја бројева од 1 до 50, „Земља и људи” 51, година 2001.). Како се све то показало веома корисним за лако и брзо проналажење одговарајућих чланака, овом приликом представљамо садржај свих до сада објављених свезака „Земља и људи”.

СВЕСКА 1, СТРАНА 97, ГОДИНА 1951.

Јован Цвијић: Карст и човек
 Стеван Вујадиновић: Ђердап, информативни географски приказ
 Милисав Лутовац: Скадарско језеро
 Јован Трифуноски: Из Пиринске Македоније
 Михајло Костић: Млеци
 Петар Шобајић: Риболов у Северном мору
 Мих. С. Радовановић: Мелиорације у долини Жуте реке у Кини
 Н. Петровић: Острво Њуфаундленд
 Бранислав Букуров: Усови
 Боривоје Ж. Милојевић: О утицају човека на природну средину
 Антоније Лазић: Најстарији покушаји цртања Земље
 Андра Јутронић: Како се раније учила географија
 Белешке: Михајло Костић – Бела Паланка, Култура конопље у нашој земљи,
 Постанак Боке Которске, Овчарско-кабларска клисура, Најважније
 железничке пруге у Европи. Главни планински врхови у Европи, Тунел
 испод Гибралтара, Постанак Зојдерског језера, Једна непозната република,
 Рт Добре Наде, Рудно благо Тибета, Сличности Кореје и Италије,
 Становништво Земље, Име Балканског полуострва; Антоније Лазић –
 Индија, Тајван-Формоза, Иран, Кашмир, Бојење подземних вода.
 Описи наших крајева: Јован Цвијић – Охридско језеро, Владимир Карић – Град
 Голубац.

СВЕСКА 2, СТРАНА 116, ГОДИНА 1952.

Јован Трифуноски: Скопље
 Стеван Вујадиновић: Охридско језеро
 Жељко Кумар: Горица
 П. Ж. Петровић: Наше пећине
 Бранислав Букуров: Поплаве у северној Италији и река По

Прибислав Зарић: Египат
 Мирослав Д. Поповић: Златна обала
 Михајло Костић: Формоза
 Драгутин Петровић: Курилска острва
 Павле Вујевић: Монсуни
 Краће белешке: Марк Краснићи – Плитвичка језера; Марк Краснићи – Качаничка клисура, Јован Трифуноски – Бујановац; Марк Краснићи – Виа Егнација; Драгутин Павловић – Кореја; Жељко Кумар – Памир; Антоније Лазић – Протицај великих река; Раде М. Перовић – О становништву на земљиној површини.
 Описи наших крајева: Јован Цвијић – Далмација; Боривоје Ж. Милојевић – Снежаници, усови и клима на Проклетијама.

СВЕСКА 3, СТРАНА 115, ГОДИНА 1953.

Стеван Вујадиновић: Београд
 Милорад Васовић: Шумадија
 Марк Краснићи: Метохија
 Михајло Костић: О катастрофалним поплавама у Холандији
 Боривоје Ж. Милојевић: О Кини
 Олга Врховец: Мароко
 Драгутин Петровић: Антарктик
 Миодраг Радовановић: Гејзири
 Мањи прилози: Жељко Кумар – Идрија; Драгутин Павловић - Теле-кула; Милисав Лутовац – Катуни у црногорским брдима; Душан Дукић – Црвено море-море у пустињи; Мирослав Поповић – Мадера; Стојан Јовичић – У царству Инка; Владимир Ђурић – Најстарија схватања о Земљи и светском систему; Јован Марковић – Вулкани; Раде Петровић – Да ли ће се Земља охладити.
 Белешке: Јован Трифуноски – Горња Пчиња; Јован Трифуноски – Дебар; Жељко Кумар – Нове луке у Индији; Владимир Ђурић – Борба за освајање Монт Евереста; Јован Трифуноски – Либија.

СВЕСКА 4, СТРАНА 107, ГОДИНА 1954.

Јован Петровић: Хидрографско-морфолошке и привредне одлике крша
 Јован Трифуноски: Загреб
 Стеван Вујадиновић: Бока Которска
 Даница М. Радовановић: Суецки канал
 Боривој Максимовић: Путовање Марка Пола по Азији
 Прибислав Зарић: Тунис
 Милорад Васовић: О важнијим поларним експедицијама
 Марко Милосављевић: Велики атмосферски поремећаји
 Јован Марковић: Земљотреси

Мањи прилози и белешке: Владимир Ђурић – Природна блага Србије; Бранимир Дакић – Скадарско језеро; Жељко Кумар – Привреда Јемена; Жељко Кумар – Нова брана са хидроцентралом на Нилу у Уганди; Стојан Јовичић – Плаве планине у Аустралији; Раде Петровић – Како се сазнало да је земља елипсоидног облика

СВЕСКА 5, СТРАНА 99, ГОДИНА 1955.

Томислав Ракићевић: Топлица
Јован Трифуноски: Љубљана
Јован Ђ. Марковић: Слапови и водопади наших река
Јован Петровић: Хидрографско-морфолошке и привредне одлике крша
Прибислав Зарић: Исланд
Радован Ршумовић: Милионски градови Југоисточне Азије
Станко Ђуркин: Етиопија
Драгутин Петровић: Мадагаскар
Мирослав Поповић: Аљаска
Душан Дукић: Планински ледници и њихово географско распрострањење
Мањи прилози: Жељко Кумар – Новоприпојене области бивше зоне Б; Стеван Симић – Рудник олова и цинка Злетово; Јован Илић – Наша прва фабрика вискозе; Мирко Барјактаревић – Бурма и Бурманци; Михајло Костић – Паскафорска острва; Бранимир Дакић – Дакар; Мирослав Милојевић – Канада.

СВЕСКА 6, СТРАНА 90, ГОДИНА 1956.

Бранимир Дакић: Параћин
Митко Панов: Битољ
Милорад Васовић: Географски значај града Котора у прошлости
Косовка Ристић: Тара и њена долина
Боривоје Ж. Милојевић: Две суптропске области Југославије
Живадин Јовичић: Урвине крај Дунава од Београда до Смедерева
Стеван Вујадиновић: Изградња наших железница у прошлом веку
Мирко Барјактаревић: О Циганима
Драгутин Петровић: Санторини – оство вулкан
Олга Савић: Сахара
Мирослав Д. Поповић: Аљаска
Марко Милосављевић: Промена температуре ваздуха са порастом надморске висине
Емилија Лутовац: Економска слика света у цифрама
Мањи прилози: Томислав Ракићевић – Черкези у Прокупљу; Јован Трифуноски – Крушево; Јован Трифуноски – Корзика; Стојан Јовичић – Канарска острва; Душан Дукић – О богатству мора.

СВЕСКА 7, СТРАНА 78, ГОДИНА 1957.

Стеван Вујадиновић: Јован Цвијић
Јован Ђ. Марковић: Прерасти и прозорци
Стеван Симић: Кратово
Бранимир Дакић: Ћуприја
Прибислав Зарић: Кашмир
Мирко Барјактаревић: Тибет и Тибетани
Раденко Лазаревић: Климатске и биогеографске прилике у Индонезији
Бранислав Јовановић: Мамутова пећина, највећа пећина света
Радован Павић: Гана
Мањи прилози: Косовка Ристић – Ново Брдо; Јован Трифуноски – Штип;
Михајло Костић – Појтингерова табла; Стојан Јовичић – Источни Пакистан;
Душан Дукић – Блиски, Средњи и Далеки Исток.

СВЕСКА 8, СТРАНА 84, ГОДИНА 1958.

Олга Савић: Појава и значај путева у долини В. Мораве од Римљана до данас
Томислав Ракићевић: Задар
Милош Бјеловитић: Мостар
Мирослав Милојевић: Шабац
Јован Илић: Лозница
Миодраг М. Радовановић: Јонска острва
Душан Дукић: Црно море
Косовка Ристић: Како је освојен Монт Еверест
Јаворка Животић: Џибути
Мирко Барјактаревић: Кенија
Милован В. Радовановић: Географска проучавања на Антарктику
Мањи прилози: Љубица Вранешевић – Дрина; Јован Трифуноски – Грделица;
Михајло Костић – Идризијева карта југословенских земаља и осталог дела
Балканског полуострва; Сребрен Кочев – Костолац.

СВЕСКА 9, СТРАНА 92, ГОДИНА 1959.

Боривоје Ж. Милојевић: Дурмитор (први део)
Мирослав Милојевић: Хидроцентралне у ФНР Југославији
Драгослава Ђурић: Смедерево
Миодраг М. Радовановић: Јонска острва
Антоније Лазић: Пећина Лакав
Томислав Ракићевић: Највеће делте у Европи
Јован Илић: Политичко-територијалне промене у свету за последњих 50 година
Олга Савић: Гвинеја
Косовка Ристић: Путовања и открића Христофора Колумба
Павле Вујевић: Вештачки сателити Земље и Сунца и путање ракете са
животињама

Мањи прилози: Књажевац, Сабори на планинама.

СВЕСКА 10, СТРАНА 128, ГОДИНА 1960.

(Посвећена педесетогодишњици постојања и рада Српског географског друштва и десетогодишњици публикавања часописа „Земља и људи”)

Стеван Вујадиновић: У спомен педесетогодишњици географског друштва
Боривоје Ж. Милојевић: Дурмитор (други део)
Михајло Костић: Сићевачка клисура
Бојко Бојовић: Руговска клисура
Јован Ђ. Марковић: Наше реке понорнице
Раденко Лазаревић: Подземна вода у красу
Јован Петровић: О кластокарсту
Милован В. Радовановић: О старом Дојрану и Дојранском језеру
Живота Радосављевић: Природне лепоте Тимочке Крајине
Милован Ристић: Ресава уочи Првог српског устанка
Јован Трифуноски: Беч
Антоније Лазић: Падирак
Јаворка Животић: Природа и живот на Исланду
Милорад Васовић: Живот у Масауи најтоплијем граду света
Душан Дукић: Велике катастрофе у природи
Ана Аненкова: Муње и грмљавине у атмосфери
Мањи прилози: Велимир Костовски – Ледаре у селу Орехову; Милорад Милошевић – Прозорци на Старој планини; Стеван Симић - Црни врх кратовски; Стојан Јовичић – Мартиник; Миодраг Рајичић, Милорад Васовић и Јован Илић - Новија географска литература.

СВЕСКА 11, СТРАНА 176, ГОДИНА 1961.

(Нове државе у Африци)

Стеван Вујадиновић: Уводна реч
Стеван Вујадиновић: Африка после Другог светског рата и обриси Трећег светског рата
Владимир Ђурић: Африка у 1960. години
Милорад Васовић: Камерун
Драгутин Петровић: Того
Јован Петровић: Сенегал
Миодраг Рајачић: Мали
Прибислав Зарић: Конго
Јаворка Павловић: Сомалија
Десанка Петровић: Малгашка Република
Михајло Костић: Централноафричка Република
Косовка Ристић: Обала Слонове Кости
Јован Илић: Горња Волта

Љубинко Сретеновић: Дахомеј
Томислав Ракићевић: Нигер
Живадин Јовичић: Чад
Стеван Вујадиновић: Габон
Михајло Костић и Милован Радовановић: Нигерија
Миливоје Радивојевић: Мауританија
Даница Радовановић: Сијера Леоне.

СВЕСКА 12, СТРАНА 170, ГОДИНА 1963.

Јован Ђ. Марковић: Еруптивни терени и вулкански тељеф Југославије
Јован Илић: Неке карактеристике пораста становништва насеља СФРЈ већих од 2000 становника
Душан Мартиновић: Цетиње
Жељко Кумар: Пиранске солане
Татомир Анђелић: О неким најновијим резултатима испитивања виших слојева атмосфере
Душан Гавриловић: Неки примери искоришћавања пећинског снега и леда у нашој земљи
Милорад Васовић: Ледници Мон Блана
Антоније Лазић: Последњи дани Херкуланума и Помпеје
Бојко Бојовић: Коринтски канал и Коринт
Јован Трифуноски: Стокхолм
Ратимир Калмета: Привреда Исланда
Душан Дукић: Ваздушни путеви преко Атлантског океана
Миодраг М. Радовановић: Басен реке Јордана и Мртвог мора
Михајло Костић: Бахреинска острва
Мирослав Милојевић: Индонезија
Олга Савић: Руанда - Бурунди
Косовка Ристић: Асуан и асуанска брана
Петар Влаховић: Тангањика
Радован Ршумовић: Поморски канал Сент Лоренц
Љубинко Сретеновић: Карте старог века.

СВЕСКА 13, СТРАНА 154, ГОДИНА 1963.

Стеван Вујадиновић: Постанак Плитвичких језера
Драган Родић: Становништво СФР Југославије 1953-1961. године
Душан Мартиновић: Бар
Павле Радусиновић: Ријека Црнојевића
Ратимир Калмета: Ријека као транзитна лука
Жељко Кумар: Значај новог пристаништа у Копту
Милорад Милошевић-Бревинац: Ушће, ново насеље на Ибру
Мирослав Милојевић: Развој туризма у СР Србији

Милорад Васовић: Два циновска тунела за друмски саобраћај
Јован Трифуноски: Праг
Велимир Костовски: Јемен
Томислав Ракићевић: Монголија, земља номада постаје индустријска
Смиља Ракићевић: Саравак
Михајло Костић: Западни Иријан
Косовка Ристић: Нил
Радован Ршумовић: Развитак аутомобилске индустрије у САД
Душан Дукић: Шта се крије испод Земљине површине
Душан Гавриловић: Метеоритски кратери
Јован Илић: Најзначајније економско-политичке организације и војни пактови у свету.

СВЕСКА 14, СТРАНА 176, ГОДИНА 1964.

Драгутин Петровић: Рељеф околине Београда
Јован Марковић: Типови долина
Милош Зеремски: Пешчаре Србије
Антоније Лазић: Стара српска металургијска индустрија
Светислав Ж. Илић: Јајце
Јован Трифуноски: Тетово
Јован Ћирић: Рудно благо Бугарске
Душан Гавриловић: Морске воденице
Љев Георгиевич Никифоров: Блатни вулкани Совјетског савеза
Душан Дукић: Волга
Милорад Васовић: Долином Аријежа до Андоре
Томислав Ракићевић: Промене нивоа Каспијског језера
Мирко Барјактаревић: Јордан
Михајло Костић: Авганистан
Сергије Матвејев: Белешке с пута по совјетском делу Средње Азије
Драган Родић: Камбоџа
Косовка Ристић: Каиро
Братислав Атанацковић: Зашто је Сахара пустиња
Бошко Кусаковић: Занзибар
Божидар Станишић: Хавајска острва
Винка Милошевић: Милионски градови у свету.

СВЕСКА 15, СТРАНА 212, ГОДИНА 1965.

(Посвећена Јовану Цвијићу, нашем великом научнику и оснивачу Српског географског друштва, поводом стогодишњице рођења)

Јован Цвијић: Моравска област или Шумадија
Милорад Васовић: Сличице из Цвијићевог живота
Душан Гавриловић: Крашки рељеф у Србији

Павле Радусиновић: Основне климатске одлике Жабљака, Колашина и Плава
 Раденко Лазаревић: Снабдевање Крагујевца водом
 Михајло Костић: Термоминералне и минералне воде у Србији
 Димитрије Перишић: Промене географске средине Ђердапа услед изградње хидроелектране
 Живадин Степановић: Богатство и лепоте Кучаја
 Драгољуб Милановић: Аутомобилска индустрија Југославије
 Станоје Јовановић: Вогошћа
 Сулејман Смлатић: Рудник и насеље Љубија
 Јован Илић: Међубановинске и међурепубличке миграције и биланси становништва Југославије
 Љубинко Сретеновић: Територија Југославије на Птоломејевим картама
 Мирко Барјактаревић: Предсловенско становништво Балканског полуострва
 Братислав Јаћимовић: Црноморска летовалишта Бугарске
 Јован Трифуноски: Москва, понос Совјетског Савеза
 Душан Дукић: Танзанија и Замбија
 Петар Трајковић: Африка и Међународна банка за обнову и развој
 Лепосава Коцић: Израел
 Стеван Вујадиновић: Цин у тајги на Ангари
 Винка Милошевић: Сингапур
 Ђорђе Раичковић: Малезијска Федерација
 Сулејман Бакаршић: Око Амазона и Рио Негра
 Томислав Ракићевић: Поводом међународне хидролошке деценије
 Владимир Ђурић: Број, густина и годишњи пораст становништва у свету.

СВЕСКА 16, СТРАНА 210, ГОДИНА 1966.

Раденко Лазаревић: Пећина у селу Потпећу
 Стеван М. Станковић: Бигар у Југославији
 Драган Родић: Вруље
 Муса Гаши: Саобраћајно-функционални значај географског положаја Косова и Метохије
 Братислав Јаћимовић: Туристички значај путева Скопље – Охрид
 Јован Марковић: Истра
 Живота В. Радосављевић: Зајечар
 Душан Мартиновић: Петровац на мору
 Љубо Мухић: Залив Неум-Клек
 Јован Трифуноски: Варошица Винаца
 Јон Илие: Крас и кластокрас Румуније
 Милорад Васовић: Екскурзија кроз источне Пиринеје
 Драгољуб Б. Милановић: Малта
 Константин Георгијевич Тарасов: Географска оцена високопланинских региона Кавказа предвиђених за освајање
 Душан Дукић: Каспијско језеро – море

Љев Георгиевич Никифоров: Залив Црна чељуст (Карабогазгол)
 Стеван Вујадиновић: Кувајт, феномен савременог света
 Живадин Степановић: Уганда
 Миодраг Рајичић: Тринидад и Тобаго
 Миролуб Ђорђевић и Миодраг Радојичић: Нестанак старих цивилизација
 Средоземља као последица ерозије земљишта
 Томислав Ракићевић: Неке необичне појаве у атмосфери
 Живадин Јовичић: Основни појмови из туризма
 Владимир Ђурић: Народи и групе народа у свету.

СВЕСКА 17, СТРАНА 214, ГОДИНА 1967.
(Посвећена Павлу Вујевићу 1881-1966, професору и академику, учеснику
оснивачке скупштине Српског географског друштва и његовом
доживотном почасном председнику)

Душан Дукић: Живот и рад Павла Вујевића
 Павле Вујевић: Дунав, хидрографски опис
 Никола Ђорђевић: Златибор
 Драган Родић: Барања
 Живадин Степановић: Груза
 Јован Трифуноски: Област Бабуне и Тополке
 Љубо Михаић: Кањони у Херцеговини
 Милорад Сушић: Сомбор
 Живота Радосављевић: Бољевац
 Михајло Костић: Паланачки Кисељак
 Братислав Јаћимовић: Охрид, тип града и његови архитектонски и културни споменици
 Љубо Марчић-Брусина: Природа дала име Сплиту
 Јован Марковић: Јадранском магистралом
 Стеван Вујадиновић: Со и наше солане (први део)
 Душан Гавриловић: Побитите камени код Варне у Бугарској
 Емил Борисович Ваљев: Промене у структури и географији привреде социјалистичке Бугарске
 Валер Труфаш: Румунска црноморска обала
 Илдика Хорват: Блатно језеро – мађарско море
 Милорад Васовић: Бадгаштајн – туристички универзум
 Стојан Јовичић: Најмање европске државе
 Радован Павић: Волгоград, значај географског положаја и развој функција
 Стеван М. Станковић: Бајкалско језеро
 Душан Дукић: Клима градова
 Томислав Ракићевић: Колебање климе у историјском периоду
 Љубинко Сретеновић: Географски полови
 Миленко Тешић: Богатство морског дна.

СВЕСКА 18, СТРАНА 244, ГОДИНА 1968.
(Посвећена професору и академику Боривоју Ж. Милојевићу, преминулом
у Београду 22. октобра 1967. године, сахрањеном у Крупњу)

Милорад Васовић: Боривоје Ж. Милојевић и његов допринос нашој географској науци
Косовка Ристић: По Црној Гори са Боривојем Ж. Милојевићем
Боривоје Ж. Милојевић: Географске области Југославије
Петар Стевановић: Скица за геолошку историју Београда и његове околине
Радмило Милосављевић: Нешто о стварању облака и летњих киша проузрокованих конвективним струјањем
Душан Дукић: Драва
Стеван М. Станковић: Језера Словеније
Љубо Мухић: Водопади Херцеговине
Митко Панов: Природно-географске одлике Скопске котлине
Живадин Степановић: Левач
Живорад Мартиновић и Михајло Костић: Природне одлике планине Белаве
Драган Родић: Налазишта и производња угља у Југославији
Александар Жикић: Производња бакра у Бору
Стеван Вујадиновић: Со и наше солане (други део)
Милош Змејковски: Гајење памука у Македонији
Јован Марковић: Нови Београд
Душан Дугоњић: Суботица
Душан Мартиновић: Вирпазар и његове туристичке могућности
Сулејман Смлатић: Нове цестовне саобраћајнице у Босни и Херцеговини
Миленко Филиповић: Српска насеља у Белој Крајини у Словенији
Томислав Ракићевић: С пута по Словачкој
Бранислав Букуров: Темишвар
Јован Трифуноски: Минхен
Стојан Јовичић: Синајско полуострво
Јосип Плеше: Хонгконг
Драгољуб Милановић: Малави
Братислав Јаћимовић: Острво Барбадос.

СВЕСКА 19, СТРАНА 232, ГОДИНА 1969.

Стеван Вујадиновић: Музеј Јована Цвијића
Живадин Степановић: Рудно благо Шумадије
Крста Витошевић: Садашња и будућа језера на Косову
Љубо Мухић: Ријека Буна
Љубо Марчић-Брусина: Корнатско оточје
Тонко Жабица: Елафитски отоци
Миленко Тешић: Сплит
Јован Марковић: Дубровник - приморски туристички центар Југославије

Анте Калођера: Шибеник - развитак и функције града
 Драгољуб Милановић: Херцег Нови
 Душан Мартиновић: Пераст
 Александар Д. Жикић: Неготин
 Братислав Јаћимовић: Рудник, друштвено-економски и просторни развитак
 Стојан Јовичић: Магистрала Београд - Бар
 Мирко Барјактаревић: О етничком опредељивању
 Душан Дукић: Највеће планине, најдуже реке, највећа језера у нашој земљи
 Јован Трифуноски: Скадар
 Живадин Јовичић: Утисци из најдужег тунела света испод највишег врха Европе
 Сулејман Смлатић: Нови градови у Совјетском Савезу
 Милорад Васовић: Записи о земљи чаја
 Јосип Плеше: Дамаск и Алеп
 Атанасије Урошевић: Голфска струја
 Стеван М. Станковић: Велика америчка језера
 Миленко Филиповић: У посету код Зуни Индијанаца
 Слободанка Р. Станковић: Одређивање старости Земље
 Душан Гавриловић: Александар Хумболт.

СВЕСКА 20, СТРАНА 276, ГОДИНА 1970.

(Јубиларна свеска посвећена двадесетогодишњици штампања)

Стеван Вујадиновић: Две деценије плодног рада
 Душан Дукић: Совјетски географски календар Земља и људи
 Срећко Николић: Шар планина
 Наталија Петровић: Промене годишњег тока падавина у Београду
 Љубо Михаић: Требишњица, највећа понорница на земљи
 Живадин Степановић: Језера у Србији
 Стеван М. Станковић: Вештачка језера у Србији
 Драган Родић: Енергетски потенцијал Југославије
 Љубо Марчић Брусина: Острво Бишево и његова Модра пећина
 Тонко Жабица: Елафитски отоци
 Михајло Костић: Географски преображај и значај Грделичке клисуре
 Јован Трифуноски: Кичевска котлина
 Косовка Ристић: Приштина
 Мирко Барјектаревић: Јањево
 Душан Мартиновић: Сутоморе и његова околина
 Душан Дугоњић: О постанку и насељавању Бајмока
 Томислав Ракићевић: Излет у Румунију
 Лариса Петровна Јуркевич: Кијев
 Живадин Јовичић: У највећем географском музеју света
 Јован Марковић: Метрои метропола
 Стојан Јовичић: Пловидбени значај Средоземног мора кроз векове
 Милорад Васовић: Географски преображај Јерменске висеје

Душан Дукић: Река Конго (први део)
Душан Гавриловић: Језеро Чад
Миодраг Рајичић: Намибија
Јосип Плеше: Вашингтон, метропола САД
Бранимир Станојевић: Сан Франциско
Татомир Анђелић: О улози савремених космичких испитивања у географији
Братислав Јаћимовић: Становништво држава света од 1750. до 1948. године

СВЕСКА 21, СТРАНА 244, ГОДИНА 1971.

Јован Вујевић: Авала
Милорад Васовић: Белешка о планини Голији
Михајло Костић: Географске особености и одлике Сврљишке клисуре
Живадин Степановић: Глацијална језера у Југославији
Љубо Марчић Брусина: Брусник и Јабука
Душан Мартиновић: Улцињско приморје (први део)
Косовка Ристић: Мало Косово
Драган Родић: Индустрија Југославије (први део)
Гаврило Видановић: Тунели и мостови пруга и путева Југославије
Братислав Јаћимовић: Постапак и развитап Горњег Милановца
Стеван Вујадиновић: Велико Градиште
Станоје Јовановић: Врњачка Бања
Милеса Радисављевић: Љиг
Здравко Ивановић: Постапак и развитап Даниловграда
Павлина Михајловски: Културно-историјске и етнографске вредности као туристички потенцијали у подручју Ђердапа
Јован Трифуноски: Културно-историјски споменици Скопске Црне Горе
Атанасије Урошевић: Охрид у путопису Евлије Челебије
Томислав Ракићевић: Краков, древна престоница и нови индустријски центар Пољске
Стеван М. Станковић: Аралско језеро
Бранимир Станојевић: Совјетски Узбекистан
Душан Дукић: Конго (други део)
Душан Гавриловић: Форт Лами
Стеван М. Станковић: Преглед садржаја зборника Земља и људи 1-20.

СВЕСКА 22, СТРАНА 224, ГОДИНА 1972.

Душан Дугоњић: Суботичка пешчара
Живадин Степановић: Водопади и слапови у нашој земљи
Драган Родић: Индустрија Југославије (други део)
Мирко Барјактаревић: Још једном о Србима у Русији
Косовка Ристић: Зашто су се и како наши преци селили
Јован Марковић: Катастрофе градова Југославије

Милена Сикимић: Бачка Паланка
 Бојко Бојовић: Пећ
 Душан Мартиновић: Улцињ и његово приморје (други део)
 Миленко Тешић: Трогир
 Михајло Костић: Обреновачка Бања
 Љубо Милић: Туристички мотиви и објекти у Стоцу и околини
 Стеван Вујадиновић: Гусарство и пиратерија на Јадрану
 Јован Трифуноски: Драч
 Васил Дојков: Русе (Рушчук)
 Стеван М. Станковић: Туризам Грчке
 Томислав Ракићевић: Од Шћећина до Гдањска
 Станоје Јовановић: Лењинград - град херој
 Лариса Петровна Јуркевич: Владимир и Суздаљ - нови центри међународног туризма
 Душан Дукић: Велики градови на води
 Љиљана М. Ћирковић: Непал.

СВЕСКА 23, СТРАНА 258, ГОДИНА 1973.

Драгутин Петровић: Велике пећине Србије
 Љиљана Пажанин: Рељеф Сремске лесне заравни
 Душан Дугоњић: Лудошко језеро
 Живадин Степановић: Неке занимљивости Јадранског архипелага
 Крста Витошевић: Хидротехничке мелиорације на Косову
 Лепосава Коцић: Пруга Београд – Бар
 Владимир Костовски: Пројекат канала Дунав-Морава-Вардар-Егејско море
 Јован Марковић: Национални састав становништва Југославије 1971. године
 Љиљана Ћирковић: Земун
 Михајло Костић: Гамзиградска Бања
 Драгослав Срејовић: Култура Лепенског вира и његова природна средина
 Срећко Николић: Трепча
 Милисав Лутовац: Иванград (Беране)
 Душан Мартиновић: Будва и њена ривијера
 Здравко Ивановић: Постапак и развитап Спужа
 Златанка Ценић: Тузла, град који тоне
 Михајло Зарић: Хан Пијесак
 Стеван М. Станковић: Утисци из Холандије
 Љубица Васиљевска: Гостивар
 Васил Дојков: Силистра, бугарско пристаниште на Дунаву
 Јован Трифуноски: Серез
 Стеван Вујадиновић: Водопад на Рајни код Шафхаузена
 Момчило Лутовац: Африка, политичко и економско ослобођење
 Томислав Ракићевић: Меконг, највећа интернационална река Азије
 Иван Блажевић: Флорида

Душан Дукић: Географски називи и њихова значења.

СВЕСКА 24, СТРАНА 210, ГОДИНА 1974.

Милисав Лутовац: Наше планине и човек
Иван Блажевић: Брионски отоци
Момчило Лутовац: Дапсића ријека
Нада Лазић: Велике поплаве у Славонији и Барањи
Душан Дугоњић: Преображај Палићког језера
Јован Марковић: Интересантна језера
Милисав Јоловић: Налазишта и производња нафте и гаса у Банату
Стеван М. Станковић: Научно-истраживачки брод Андрија Мохоровичић
Андан Морина: Велике породичне задруге на Косову
Душан Дукић: О пореклу и значају неких географских назива у Југославији
Живадин Степановић: Крагујевац
Светислав Илић: Нови Пазар, град музеј
Михајло Костић: Брестовачка Бања
Живота Радосављевић: Минићево
Павле Томић: Турија
Миленко Тешић: Лука Копар
Васил Дојков: Видин
Душан Мартиновић: Новгород и његове туристичке вредности
Јован Трифуноски: Бон
Стеван Вујадиновић: Курдистан
Душан Гавриловић: Роберт Скот.

СВЕСКА 25, СТРАНА 288, ГОДИНА 1975.

(Посвећена јубилеју поводом двадесетпетогодишњице штампања)

Стеван Вујадиновић: Наш јубилеј
Душан Дукић: Поводом објављивања 25. свеске зборника „Земља и људи”
Душан Дукић: Уредник популарно-научног зборника „Земља и људи”
Милисав В. Лутовац: Бјеласица
Стеван М. Станковић: Планина Виситор
Момчило Гогић Лутовац: Планина Смиљевца
Јован Марковић: По Јадранском архипелагу
Душан Дукић: Река Сава и њен водопривредни значај
Павле Томић: Мале реке Војводине
Душан Дугоњић: Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав
Драган Родић: Термалне и минералне воде Југославије
Бранислав Букуров: Привреда и насељеност на северној подгорини Фрушке горе
Стеван Вујадиновић: Сремски Карловци (први део)
Живадин Степановић: Светозарево
Драгољуб Милановић: Младеновац

Миодраг В. Милосављевић: Сјеница
 Михајло Костић: Овчар Бања
 Срећко Николић: Брезовица
 Милисав Јоловић: Туризам као функција општег прогреса у Југославији
 Драгољуб Петровић: Тридесетгодишњица Војногеографског института
 Љиљана Ћирковић: Владимир Карић
 Васил Дојков: Планина Рила
 Јован Трифуноски: Валона
 Братислав Јаћимовић: Производња нафте у Румунији
 Миодраг Рајичић: Ротердам
 Душан Мартиновић: Псков
 Стеван М. Станковић: Земља и људи 1-25, предметна библиографија.

СВЕСКА 26, СТРАНА 317, ГОДИНА 1976.

(Посвећена Десетом јубиларном конгресу географа Југославије одржаном у Београду септембра 1976. године)

Момчило Лутовац: Комови
 Милорад Васовић: Горња Јабланица
 Андан Морина: Географске карактеристике насеља призренског Хаса
 Милисав Лутовац: Виноградска насеља Србије
 Драгутин Петровић: Природне лепоте шире околине Бора
 Живадин Степановић: Туристички мотиви Ресаве
 Жива Попов: Туристичке могућности вршачког подручја
 Јован Марковић: Природне локације градова Југославије
 Стеван Вујадиновић: Сремски Карловци (други део)
 Миодраг Пантић: Ваљево (први део)
 Јован Ромелић: Вршац
 Србољуб Стаменковић: Врање
 Душан Манзаловић: Кладово
 Здравко Ивановић: Колашин
 Иван Зелић: Мали Зворник
 Максут Хацибрахимовић: Послератни урбани преображај Улциња
 Радомир Марковић: Лозовик, прво и једино село младих космонаута у СФРЈ
 Иван Поповић: Угроженост човекове средине код нас и у свету
 Миленко Тешић: Загађење мора – актуелни проблем човечанства
 Вељко Бијелић: Производња хране – све актуелнији проблем човечанства
 Стеван М. Станковић: Језера Швајцарске и њихов туристички значај
 Душан Дукић: Дњепап
 Јован Трифуноски: Елбасан
 Герт др Рук: Утрехт
 Душан Мартиновић: Талин
 Милисав Јоловић: Производња чаја у Шри Ланки
 Бранислав Станојевић: Монголска Народна Република

Иван Блажевић: Туризам Туниса
Душан Дугоњић: Куба.

СВЕСКА 27, СТРАНА 312, ГОДИНА 1977.

Михајло Костић: Професор др Војислав С. Радовановић
Емилија Церовић: Један дан у музеју Јована Цвијића
Јован Марковић: Територија Југославије у квартару
Петко Бошковић: Ријека Љубовиђа
Вељко Бијелић: Могућности коришћења вода Никшићког поља
Павле Томић: Снабдевање водом у Банатској пешчари
Максут Хацибрахимовић: Улцињски маслињаци
Драган Родић: Миграције југословенског становништва после Другог св. рата
Стеван Вујадиновић: Сремски Карловци (трећи део)
Миодраг Пантић: Ваљево (други део)
Младен Трајковић: Ријека – наша највећа лука
Иван Блажевић: Пула, етапе развоја и функције
Бранимир Станојевић: Плоче, нова лука на Јадрану
Јован Трифуноски: Куманово
Драгољуб Милановић: Аранђеловац
Атанасије Урошевић: Ѓњилане
Милисав Лутовац: Плав и Гусиње са околином
Живадин Степановић: Рашка
Момчило Лутовац: Брсково и Мојковац
Стеван М. Станковић: Рогашка Слатина
Ружица Мартиновић: Јабuka – село у близини Панчева
Васил Дојков: Стара планина (Балкан)
Милорад Васовић: Краков и његова непосредна околина
Миленко Тешић: Канал Северног мора
Душан Дукић: Јенисеј – хидрогеографски преглед
Душан Мартиновић: Тбилиси
Љиљана Ћирковић: Цунами – талас смрти.

СВЕСКА 28, СТРАНА 223, ГОДИНА 1978.

Милош Зеремски: Академик Петар С. Јовановић
Драгутин Петровић: Цвијић и планине
Милисав Лутовац: Проклетије
Јован Петровић: Кањон Мртво Дубоко
Јован Марковић: Поднебље наших планина
Јован Трифуноски: Кривоаланачка област
Младен Трајковић: Крк – наше највеће острво
Милисав Јоловић: Рударски басен Сребрница
Драги Миладиновић: Развој ваздушног саобраћаја у Југославији

Косовка Ристић: Топола и Таково
Стеван Вујадиновић: Сремска Каменица
Боривоје Димић: Урошевац
Миленко Тешић: Омиш
Момчило С. Лутовац: Варошица Шавник
Стеван М. Станковић: Чатешке Топлице
Живадин Степановић: Народна архитектура на Руднику
Нада Лaziћ: Посета манастирима
Милорад Васовић: У земљи бадема и туризма
Милутин Љешевић: Новија схватања о облику Земље.

СВЕСКА 29, СТРАНА 215, ГОДИНА 1979.

Душан Дукић: 38 година научних путовања Јована Цвијића
Милош Зеремски: Земљотрес Црногорског приморја
Миленко Тешић: Палагруга, Тремити и Пианоза – пучински отоци Јадранског мора
Јован Трифуноски: Река Сатеска
Момчило Лутовац: Пива и њен гравитациони центар Плужине
Павле Томић: Сомборски водари
Живадин Степановић: Власински хидроенергетски систем
Стеван М. Станковић: Наше реке и туризам
Младен Трајковић: Горски Котар, царство шума
Иван Кентера: Зрењанин
Стеван Вујадиновић: Ивањица
Михајло Костић: Горњи Матејевац, напредно насеље на домаку Ниша
Милорад Васовић: Цвеће у предеоној слици и животу људи
Томислав Младеновић: Сибир – привредне карактеристике
Иван Блажевић: Туризам у земљи пирамида
Бранислав Букуров: Тенерифе
Јован Марковић: Циновске животиње, некад и сад.

СВЕСКА 30, СТРАНА 233, ГОДИНА 1980.

Душан Дукић: Седамдесет година постојања и рада Српског географског друштва
Стеван Вујадиновић: Тридесетогодишњи јубилеј зборника „Земља и људи”
Петар Стевановић: Кратка геолошка историја некадашњег Панонског мора
Миленко Тешић: Енергија морских таласа
Јован Марковић: О великим надморским висинама
Љубинко Сретеновић: Депресије копненог рељефа
Јован Трифуноски: Струмичка котлина
Милорад Васовић: Копаоник и Жупа у вечном допуњавању
Младен Трајковић: Југолинија, наш највећи поморски превозник

Томислав Ракићевић: Прокупље
 Иван Б. Поповић: Марибор
 Милисав Лутовац: Варош Рожаје
 Михајло Костић: Рибарска Бања
 Стеван Вујадиновић: Туристичке одлике Ивањице
 Живадин Степановић: Лепоте и знаменитости Космаја
 Момчило Лутовац: Географске основе за развитак туризма у Иванградској
 комуни
 Владимир Ђурић: Урбанизација као светски процес
 Петар Влаховић: Халкидичко полуострво и Света гора
 Стеван М. Станковић: Утисци из Улан Батора.

СВЕСКА 31, СТРАНА 160, ГОДИНА 1981.

Стеван Вујадиновић: Островица
 Драган Родић: Клима, човек и животна средина
 Живадин Степановић: Мируша – метохијска лепотица
 Михајло Костић: Бања Ковиљача
 Јован Трифуноски: Струга
 Младен Трајковић: Сусак – наше необично острво
 Момчило С. Лутовац: Неке промјене у животу Рома у Црној Гори настале
 посредством миграције радне снаге на привремени рад у иностранству
 Павле Томић: Нафта
 Стеван М. Станковић: Запис са Родоса
 Љиљана Гавриловић: Кроз Кападокију
 Драгица Живковић: Африка тражи свој језик
 Милорад Васовић: Утисци из Токија
 Косовка Ристић: Становништво Чукотског полуострва од најстаријих времена
 до данас
 Алаксандар Коцић: Петнаест година рада Географске секције Друге београдске
 гимназије
 Иван Б. Поповић: Земља и људи, предметна библиографија од св. 26-30.

СВЕСКА 32, СТРАНА 137, ГОДИНА 1982.

Петар Стевановић: Трагови некадашњег Дакијског мора у Југославији
 Драгутин Петровић: Јован Цвијић и спелеолошка истраживања Поповог поља
 Иван Б. Поповић: Лимски хидроенергетски систем
 Милорад Васовић: Мој професор Бора Милојевић
 Душан Дукић: Рајна – хидрогеографски преглед
 Томислав Ракићевић: Прокупље – привредно средиште Топлице
 Сениша Пауновић: Од Царибрда до Димитровграда
 Стеван М. Станковић: Посета Тршићу
 Младен Трајковић: Мали и Велики Стон

Јован Трифуноски: Албанско становништво у СР Македонији
Стеван Вујадиновић: Мала Хрватска Градишћанских Хрвата
Љиљана Гавриловић: Чаробни брег – Мон Сен Мишел
Драгица Живковић: Буенос Аирес – метропола јужне хемисфере.

СВЕСКА 33, СТРАНА 178, ГОДИНА 1983.

Татомир Анђелић: Милутин Миланковић
Петар Стевановић: Трагови Егејског језера и мора на Балканском полуострву
Драган Родић: Хипсометријска структура рељефа Југославије и његов утицај на
живот и рад људи
Милорад Васовић: Лето и зима у једном дану
Михајло Костић: Студеница
Јован Трифуноски: Охридско-струшка област
Стеван М. Станковић: Кањижа
Момчило Лутовац: Бијело Поље
Живадин Степановић: Гуча
Стеван Вујадиновић: Ловран
Младен Трајковић: Тунел Учка
Јован Марковић: Пустине Земље (први део)
Душан Дукић: Река Светог Лоренца
Драгољуб Милановић: Нијагарини водопади
Радослава Ракић: Њујорк
Драгица Живковић: Пекинг
Владимир Ђурић: Порекло назива држава и њихових главних градова.

СВЕСКА 34, СТРАНА 182, ГОДИНА 1984.

Стеван Вујадиновић: Овчарско-кабларска клисура
Милорад Васовић: Кањоном Драге, километар на сат
Живорад Јевтић: Дивчибаре
Михајло Костић: Природно лечилиште Горња Трепча
Живадин Степановић: Туристички мотиви у околини Дечана
Јован Трифуноски: Стоби
Ђорђије Остојић: Жабљак
Иван Б. Поповић: Бечићи, реномирано туристичко насеље крај Будве
Стеван М. Станковић: Јадранско море, прва туристичка вредност Југославије
Младен Трајковић: „3 мај“, гигант југословенске бродоградње
Јован Марковић: Пустине земље (други део)
Радослава Ракић: Изградња Суецког канала
Томислав Ракићевић: Река Нева
Душан Дукић: Унутрашња пловидба у САД
Снежана Штетић: Лондон
Драгољуб Милановић: Чикаго.

СВЕСКА 35, СТРАНА 108, ГОДИНА 1985.
(Посвећена седамдесетпетој годишњици постојања и рада Српског
географског друштва)

Стеван М. Станковић: Године прошлости за будућност
Стеван Вујадиновић: Београд давних времена (први део)
Милорад Васовић: Чари и ћуди Копаоника
Михајло Костић: Брвеница
Јован Трифуноски: Дебар
Стеван М. Станковић: Туристичке регије Југославије
Љиљана Гавриловић: Корзика
Томислав Ракићевић: Нигер – велика река црног континента
Миленко Тешић: Тархуна
Братислав Јаћимовић: Друштвени проблеми и последице пораста становништва
Индије
Драгица Живковић: Ханој
Блажо Дубљевић: Мексико Сити.

СВЕСКА 36, СТРАНА 84, ГОДИНА 1986.

Душан Каназир: Културни центар Београда – III миленијум
Стеван Вујадиновић: Београд давних времена (други део)
Милорад Васовић: Други Златибор
Михајло Костић: О термалном сеизмизму у Србији
Јован Трифуноски: Област Голо брдо
Ђорђе Остојић: Пљевља
Стеван М. Станковић: Љорет, туристичко средиште Коста Браве
Миленко Тешић: Сабрата, антички велеград на обалама Либије
Радослава Ракић: Етнички мозаик САД
Драгица Живковић: Самарканд.

СВЕСКА 37, СТРАНА 112, ГОДИНА 1987.
(Посвећена 200-годишњици рођења Вука Стефановића Караџића)

Душан Каназир: Куда иде савремено човечанство
Милорад Васовић: Уз стогодишњицу рођења Боровоја Ж. Милојевића
Драган Родић: Допринос Јована Цвијића стварању Југославије (1918-1919) и
утврђивању њених граница
Стеван М. Станковић: Великану наше науке
Стеван Вујадиновић: Београд давних времена (трећи део)
Јован Марковић: Феномени краса Југославије
Михајло Костић: О искоришћавању хидрогеотермалне енергије у Србији
Јован Трифуноски: Демиркапијска клисура
Стеван М. Станковић: Језеро Гарда

Љиљана Грчић: Букурешт
Душан Дукић: Живи свет Бајкалског језера
Драгица Живковић: Пустиа Каракурм
Миленко Тешић: Две изузетне појаве у пешчаним пустињама
Драгутин Петровић: Вулкани Марса.

СВЕСКА 38, СТРАНА 84, ГОДИНА 1988.

Душан Каназир: Стогодишњица Српске академије наука и уметности
Петар Стевановић: Јован Жујевић (1856-1936)
Стеван М. Станковић: Планине Југославије и њихове туристичке функције
Даница Маркоска: Отпадне воде индустрије Шапца, с посебним освртом на ХИ „Зорка”
Миlena Спасовски: Пожега
Миодраг Пантић: Мионица
Стеван Вујадиновић: Петроварадинска тврђава
Јован Трифуноски: Корча – град у Албанији
Томислав Ракићевић: Ширење пустиња
Душан Гавриловић: Алфред Вегенер.

**СВЕСКА 39, СТРАНА 80, ГОДИНА 1989.
(Посвећена објектима светске баштине у Југославији)**

Милорад Васовић: Природни и културни објекти проглашени за светску баштину
Антица Павловић: Манастир Студеница
Доброслав Павловић: Стари Рас и Сопотани
Миленко Тешић: Сплит и његов драгуљ Диоклецијанова палата
Јован Марковић: Дубровник – град светске баштине
Миленко Пасиновић: Котор – светска културна баштина
Стеван М. Станковић: Дурмитор – планина до неба
Душан Гавриловић: Шкоцијанске јаме
Душан Дукић: Охридско језеро
Стеван Вујадиновић: Плитвичка језера.

**СВЕСКА 40, СТРАНА 98, ГОДИНА 1990.
(У славу 250-годишњице великог српског просветитеља Доситеја
Обрадовића (1739-1789))**

Милорад Васовић: Наш зборник и његов уредник
Душан Каназир: Великан наше науке
Милорад Васовић: Косово и Метохија у географском простору и животу нашег народа
Стеван М. Станковић: Србија може и мора више
Живорад Јавтић: Туристички мотиви реке Градац

Стеван Вујадиновић: Стара Србија (први део)
Томислав Ракићевић: Атмосфера „ваздушни океан“ у опасности

СВЕСКА 41, СТРАНА 82, ГОДИНА 1991.

(Посвећена 300-годишњици Велике сеобе, 175-годишњици Другог српског устанка и 75-годишњици одбране Београда у Првом светском рату)

Стеван М. Станковић: Наши јубилеји
Душан Каназир: Велика сеоба Срба
Стеван Вујадиновић: Стара Србија (други део)
Душан Каназир: Заштита Копаоника
Милорад Васовић: Једног лета на Дурмитору
Јован Трифуноски: Брегалница
Томислав Ракићевић: Отопљавање климата – узроци и последице
Бојко Бојовић: Држава Минесота – земља језера
Драгољуб Милановић: Милвоки – лучки град на Мичигенском језеру.

СВЕСКА 42, СТРАНА 89, ГОДИНА 1992.

Група аутора: Неколико основних чињеница о положају српског народа у Хрватској; Посланица Српске академије наука и уметности страним академијама наука и уметности и свим културним радницима света
Душан Каназир: Скупштина Српске академије наука и уметности, одржана 29. маја 1991. године
Стеван Вујадиновић: У спомен јубилејима 165-годишњице Матице српске
Душан Каназир: Четврти интернационални симпозијум о Николи Тесли
Стеван Вујадиновић: Стара Србија (трећи део)
Душан Каназир: Београд – људска димензија
Петар Стевановић: Евроазијско море неогена Паратетис
Милорад Васовић: Два силаска у кањон Таре
Јован Трифуноски: Посета манастирима у околини Скопља
Стеван М. Станковић: Географске основе заштите природе.

СВЕСКА 43, СТРАНА 46, ГОДИНА 1993.

Душан Каназир: Српске избеглице из Хрватске 1991. године
Стеван Вујадиновић: У спомен 75.годишњице Топличког устанка
Милорад Васовић: Задовољства и узбуђења на Мон Блану
Јован Трифуноски: Ћустендил – средњовековни Велбужд
Стеван М. Станковић: Национални паркови Црне Горе
Стеван Вујадиновић: Откриће Америке.

СВЕСКА 44, СТРАНА 76, ГОДИНА 1994.

Стеван М. Станковић: Стогодишњица за памћење

Душан Каназир: Систем неистина о злочинима геноцида 1991-1993. године
Стеван М. Станковић: Јован Цвијић – први српски доктор географских наука
Милорад Васовић: Лавине и магле на високој планини
Јован Ф. Трифуноски: Скопска котлина
Стеван Вујадиновић: Лондон
Душан Литвиновић: Зимбабве
Драгица Живковић: Градови Гангешке низије.

СВЕСКА 45, СТРАНА 98, ГОДИНА 1995.

Милош Зеремски: Академик Петар Стевановић
Душан Каназир: Проблеми популационе политике
Стеван Вујадиновић: Бела куга у српском народу и нагли пораст албанске популације на Косову и Метохији
Милорад Васовић: Ловћен у нашем вечном памћењу
Милош Бјеловитић: Западна Славонија
Драган Родић: Осврт на Цвијићев допринос стварању Југославије
Стеван Вујадиновић: Рапски Словенци и Моравски Хрвати
Стеван М. Станковић: Женевско (Леманско) језеро
Јован Трифуноски: Река Струма
Томислав Ракићевић: Велинград
Стеван Вујадиновић: Постапак и развој Бајлонијеве пиваре у Београду и њен извор минералне воде.
Стеван М. Станковић: Популарно-научни зборник „Земља и људи”, свеска 20-40, преглед садржаја.

СВЕСКА 46. СТРАНА 72, ГОДИНА 1996.

Стеван М. Станковић: Празник наше науке
Дејан Медаковић: Јован Цвијић – утемељивач путева нашег духовног сазревања
Небојша Човић: Јован Цвијић – човек од мисли
Милорад Васовић: Цвијићеве невоље на истраживачким путовањима
Јован Трифуноски: Миленко С. Филиповић (1902-1996)
Стеван Вујадиновић: Рашка област (Санџак)
Милош Бјеловитић: Бања Лука
Младен Р. Станојевић: Туристичке вредности општине Куршумлија
Душан Дукић: Дон
Стеван М. Станковић: Са пута по Египту
Душан Литвиновић: Јужноафричка Република
Миленко Пасиновић: Сан Марино
Небојша Ружићић: Џорџ Стивенсон или настанак железнице.

СВЕСКА 47, СТРАНА 82, ГОДИНА 1997.

Душан Гавриловић: Стеван Вујадиновић (13.6.1906 – 21.10.1996)

Милорад Васовић: Ново рухо Троноше и Тршића
Стеван М. Станковић: Долином реке Јерме
Милош Павловић: Природне одлике општине Косјерић
Стеван Вујадиновић: Трст
Душан Дукић: Река Об – кратак хидрогеографски преглед
Томислав Ракићевић: Амазонија – „зелени океан”
Душан Гавриловић: Хавајски вулкани
Владан Дуцић и Драгана Дуцић: Укрштене речи.

СВЕСКА 48. СТРАНА 92. ГОДИНА 1998.

Стеван М. Станковић: Јован Цвијић – човек за сва времена (грађа за сценски приказ)
Јасна Благојевић: Један дан живота Јована Цвијића
Иван Зечевић: Ноћ по Јовану
Јелена Ковачевић: Исушивање Моношторског рита
Златанка Ценић: Вршац – град грожђа и вина
Љубиша Богићевић: Нека знања о Мачви
Ђурђица Комленовић: Моровић, некад и сад
Љиљана Грчић: Кокосова острва
Дејан Шабић: Крит
Теодора Теодоровић: Моје путовање на Антарктик
Мирко Грчић: Макао, егзотична колонија
Слађан Милетић: Лоптасте муње
Никола Николов и Владимир Харалампијев: Бугарска варијанта енглеског Стоунхенџа
Драгана Дуцић и Владан Дуцић: Потрага за Елдорадом
Жарко Миленковић: „Земља и људи”, 1-47, предметна библиографија.

СВЕСКА 49, СТРАНА 62, ГОДИНА 1999.

Марина Маторкић: Јован Цвијић о Шумадинцима
Стеван М. Станковић: Бање Источне Србије
Емилија Ђоковић и Ивана Томић: Антропогени утицај на природу Аде Циганлије
Невенка Пјевач: Тајанствена Повленска кугла
Марија Антић: Гаџин Хан
Живомир Симовић: Како је путописац Мијат Стојановић видео језгро Београда
Милутин Тадић: Стари сунчаници у Србији
Горан Анђелковић: Европска Унија
Горан Рајовић: Држава Данска, свет у малом
Зоран Ж. Симовић: Природно-географске карактеристике Бразила
Дејан Шабић: Сингапур

СВЕСКА 50, СТРАНА 90, ГОДИНА 2000.

Живадин Јовичић: Између Земље и људи
Драгослав Павић: Природа Србије под бомбама
Небојша Вељковић: Заштита екосистема предела Грделице
Мирољуб Милинчић: Необичности природе у изворишту Топлице
Драгутин Петровић: Метеоритски кратери на Земљи
Живомир Симовић: Сланкамен
Ана Панцић: Дворац „Каштел“ у Ечки
Стеван М. Станковић: Лозници у походе
Трифун Павловић: Азија у Југославији
Горан Рајовић: Андријевица
Борјанка Јолић Лудвиг: Сирија и сиријске руже

СВЕСКА 51, СТРАНА 92, ГОДИНА 2001.

Живадин Јовичић: Живот као географска тема
Сања Ђирковић: Археолошки локалитети у Србији
Љиљана Грчић: Манастири Цера и Поцерине
Миодраг Велојић: Репушница, село којег више нема
Мирољуб Милинчић и Мила Росић: Друштвено-географске одлике простора изворишта Топлице
Трифун Павловић: Витошевићи са Витоше
Горан Д. Рајовић: Финска – земља поноћног сунца
Јован Н. Келић: Елбрус 5.642 m или Мон Блан 4.807 m највиши врх Европе
Дејан Шабић и Анестис Вагелис: Мемфис и Сакара
Жарко Миленковић: Преглед садржаја зборника „Земља и људи“ свеска 1-50.

СВЕСКА 52, СТРАНА 104, ГОДИНА 2002.

Добрила Лукић: Национални парк Тара
Драган Нешић: Провалија (Церјанска пећина)
Горан Николић: Овчаријада у Сакулама
Стеван М. Станковић: Врњачка Бања
Милорад Васовић: Парњак Београда у Републици Српској
Даница Миличић: Амстердам
Дејан Шабић: Истанбул
Драган Петровић: Кавказ
Славољуб Драгићевић и Марија Драгићевић: Бербери Матмате
Драгана Дуцић: Живот и веровања Навахо Индијанаца
Зоран Ђурић: Тасманија
Миле Милосављевић: Географска хроника двадесетог века (први део)
Зоран Симовић: Укрштене речи.

СВЕСКА 53, СТРАНА 86, ГОДИНА 2003.

Зоран М. Цвијић: Успомене и рођаци Јована Цвијића
Стеван М. Станковић: Седам истина о води
Сања Ћирковић: Музеј хлеба у Пећинцима
Драган Ђ. Обрадовић: Кикинда (први део)
Саша Микић: Приказ туристичких вредности Јагодине и околине
Добрила Лукић: Сан Марино, древна земља слободе
Бранко Васиљевић: Традиционалне куће у Француској
Даница Миличић и Ивица Шантић: Ефес – древни град историје и културе
Драган Петровић: Руски далеки исток „Руска Калифорнија будућности“
Драгутин Петровић: Сен Пол – острво вулкан
Снежана Ђурђић: Индијанополис, светска престоница ауто-трка
Мирко Анђелковић: Национални парк Кањон Брајс
Зоран Симовић: Укрштене речи.

СВЕСКА 54, СТРАНА 112, ГОДИНА 2004.

Стеван М. Станковић и Величко Петрушевски: Отргнуто од заборава
Стеван М. Станковић: Бањски туризам Србије
Влада Спичановић: Београдски мотиви на папирном новцу Србије и Југославије
Драган Ђ. Обрадовић: Кикинда (други део)
Љиљана Грчић: Специјални резерват природе Засавица на северу Мачве
Саша Микић: Јагодина кроз старе разгледнице
Ангелина Јевтић: Манастир Велућа
Душан Миладиновић: Јарчујак – ни село ни град
Ружица Симић: Петра – камени град
Добрила Лукић и Немања Пантелић: Кина
Снежана Ђурђић: Најдужа пећина на свету
Мирко Анђелковић: Национални парк Лукови
Александра Симић: Плеистоцено изумирање (екстинкција) живог света
Миле Милосављевић: Географска хроника двадесетог века (други део)
Зоран Симовић: Географска укрштеница.

СВЕСКА 55, СТРАНА 116, ГОДИНА 2005.

Стеван М. Станковић: Професор Милорад Васовић, свестрани сарадник часописа „Земља и људи“
Величко Петрушевски: Цвијићева обележја у Лозници
Миодраг Радановић: Допринос Јосифа Панчића развоју географије у Србији
Стеван М. Станковић: Заштићена природа Војводине
Драган Ђ. Обрадовић: Бања Русанда – Меленци
Љиљана Грчић: Фестивал цвећа „Руже Липолиста“
Саша Микић: Сувенири и симболи Јагодине – ризница духовне баштине
Миодраг Велојић: Николичевска Бања

Ратомир Веселиновић: Планина Прекорница у Црној Гори
 Јелена Симовић: Непознато о познатом (упознајте Шкотску)
 Душан Дукић: Чудна имена неких река у Руској Федерацији
 Драган Петровић: Казахстан
 Драгана Дуцић: Живот и веровања Ирокеза
 Трифун Павловић: Континенти и њихова имена
 Миролjub Милинчић: Дефицит вода и географија жеђи
 Миле Милосављевић: Географска хроника двадесетог века (трећи део)
 Зоран Симовић: Географска укрштеница.

СВЕСКА 56, СТРАНА 104, ГОДИНА 2006.

Стеван М. Станковић: Туризам и екологија
 Анђелка Дуцић: Дијаманти су вечни
 Влада Спичановић: Београдска варошка фортификација (1717-1866)
 Љиљана Грчић: Српски Термопили
 Саша Микић: Поморавски округ у оквиру стратегије развоја туризма Републике Србије
 Горан Милић: Река Црница – морфохидролошки приказ
 Драган Ђ. Обрадовић: Шарган и Мокра Гора – предео изузетних одлика
 Марко Јелић: Неки проблеми у Националном парку Биоградска гора
 Рајко Голић: Сарајево некад и сад
 Бојана Смиљанић: Охридско језеро и град Охрид
 Драган Петровић: Корзика
 Снежана Ђурђић: Путовање кроз Атакаму, најсушнију пустињу света
 Миле Милосављевић: Географска хроника двадесетог века (четврти део).

СВЕСКА 57, СТРАНА 128, ГОДИНА 2007.

Стеван М. Станковић: Професору с пијететом – Осам деценија од смрти Јована Цвијића
 Трифун Павловић: Љубатска бифуркација
 Сања Павловић: Сирмијум
 Александар Крајић: Просторно-функционална трансформација насеља Нови Бановци под утицајем града Београда
 Љиљана Грчић: Шабачки вашари
 Рајко Голић: Мали Зворник
 Саша Микић: Коридор 10 – развојна шанса привреде Јагодине
 Наташа Марјановић: Црква Свете Тројице у Горњем Адровцу
 Ивана Пењишевић: Јошаничка Бања – зелена врата Копаоника
 Марија Божовић: Скадарско језеро
 Величко Петрушевски: Срби у Македонији
 Здравко Фенлачки: Блатни вулкани – неугашени пожари
 Добрила Лукић и Бојан Симић: Малта

Љиљана Гавриловић: Крит
Марко Ивановић и Марко Јелић: Инуити
Драган Петровић: Економски пораст савремене Кине.

СВЕСКА 58, СТРАНА 106, ГОДИНА 2008.

Величко Петрушевски: У завичају Вука и Цвијића
Стеван М. Станковић: Лимнологија и екологија
Винка Мариновић: Супервулкани
Александар Крајић: Најшира улица у Србији
Љиљана Грчић: Споменик ратних одликовања града Шапца
Милена Предојевић: Авала
Стеван М. Станковић: Туризам Ђердапа
Ана Борисављевић: Дајићко језеро – некада горско око Голије
Микица Сибиновић и Милан Петковић: Клисура Ждрело у селу Стогазовац
Марија Божовић и Рајко Голић: Културне вредности Требиња
Снежана Ђурђић: Највећи национални парк Норвешке
Ратимир Веселиновић: Поздрав из земље орлова
Драган Петровић: Закавказје
Миле Милосављевић: Старе и нове мере.

СВЕСКА 59, СТРАНА 96, ГОДИНА 2009.

Стеван М. Станковић: Стогодишњица рођења академика Бранислава Букурова
Драгица Живковић: Карл Фридрих Гаус
Стеван М. Станковић: Железнички саобраћај и туризам
Север Нагулов: Распрострањење сове мале ушаре у Србији и пројекат „Отвори
очи“
Александар Крајић: Просторно-функционална трансформација утврђења
Купник у село Купново
Влада Спичановић: Београдске „краљевске“ улице
Саша Микић: Грза – на путу ризнице скривеног блага
Милутин Мркша и Сава Јанићевић: Сплаварење реком Таром
Алекса Поподић: Дворац Пелеш – најлепши краљевски дворац Румуније
Драган Петровић: Савремена Украјина
Снежана Ђурђић: На једном од крајева Европе
Маја Цала: Краљевина Мароко
Јулијана Благојевић: Бостон

Др Стеван М. Станковић